

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Rasos Veikutytės,
V kurso, baudžiamosios teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**Nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos
ypatumai**

Vadovas: doc. dr. G.Goda
Recenzentas: asist. G.Jasaitis

Vilnius 2008

Turinys

Ižanga.....	3-5
1. Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo statusas baudžiamojo proceso metu.....	6-8
1.1. Nukentėjusiojo teisinė padėtis.....	8-10
1.2. Liudytojo sąvoka ir jam garantuojamų teisių bei pareigų turinys.....	10-12
2. Nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) apklausa ikiteisminio tyrimo metu.....	12
2.1. Šaukimas į apklausą.....	13
2.1.1 Teisėtų nepilnamečio atstovų dalyvavimas.....	13-16
2.2. Pasiruošimas apklausai.....	16
2.2.1. Aplinkos paruošimas apklausai.....	16-19
2.2.2. Apklausą atliekančio pareigūno, jo darbo vietos paruošimas apklausai...	19-23
2.2.3. Nepilnamečio ir jo tėvų (globėjų) paruošimas apklausai.....	23-26
2.3. Apklauskos eiga.....	26-34
2.4. Apklauskos užbaigimas.....	34-37
3. Apklauskos ypatumai bylos nagrinėjimo teisme metu.....	37-40
4. Nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) parodymai ir jų vertinimas.....	40-41
4.1. Veiksniai, turintys įtakos vaikų parodymų tikslumui.....	42
4.1.1. Vidiniai veiksniai.....	42-46
4.1.2. Išoriniai veiksniai.....	47-49
Išvados.....	50-51
Literatūra.....	52-55
Darbo santrauka.....	56-57

Ižanga

Temos aktualumas. Liudytojo ir nukentėjusiojo apklausa - vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso veikslių, kuris atliekamas tiriant beveik kiekvieną nusikalstamą veiksą, ir kurio metu gaunama informacija apie tam tikras aplinkybes, turinčias reikšmės teisingai išspręsti bylą. Taktikos požiūriu, tai sudėtinga tyrimo dalis, ypatingą reikšmę įgyjanti tuomet, kai joje dalyvauja patys silpniausi ir jautriausi visuomenės nariai - nepilnamečiai, kurių apklausos procesinius ir taktinius ypatumus lemia nevisiška tokių asmenų psichofizinė ir socialinė branda. Todėl nesvarbu, ar nepilnamečis apklausiamas tiriant mobiliojo telefono vagystę, ar seksualinės prievartos atvejį, jo apklausa labai skiriasi nuo suaugusiojo asmens apklausos.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu¹ (toliau - BPK), nepilnamečių liudytoją ar nukentėjusįjį ikiteisminio tyrimo metu gali apklausti tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, tiek ikiteisminio tyrimo teisėjas. Priklausomai nuo to, kas iš minėtų asmenų tokią apklausą atlieka, keičiasi nepilnamečio interesų apsaugos apimtis. Antai, pas ikiteisminio tyrimo teisėją organizuojamos apklausos metu nepilnamečiai mažiau traumuojami, išvengiama daugkartinių apklausų bei kitų neigiamą įtaką galinčių turėti veiksnių.

Baudžiamoji teisena yra sudėtinga socialinio gyvenimo sritis, kurioje pilnametystės nesulaukę asmenys iš viso neturėtų dalyvauti. Juk kiekvienoje baudžiamojoje byloje sprendžiami žmonių likimai, nagrinėjamos įvairios asmeninio gyvenimo aplinkybės, o tai daro įtaką tolesniam proceso dalyvių gyvenimui.² Dažnai tos žalingos įtakos išvengti sunku, bet įmanoma. Todėl atsižvelgiant į tai, kad parodymų davimas yra susijęs su ne maloniais išgyvenimais, vertimu vėl ir vėl prisiminti nutikusius įvykius, nes tiesos nustatymas ir kaltininko nubaudimas valstybės vardu yra svarbi teisėtumo užtikrinimo ir nukentėjusiojo teisių atkūrimo priemonė, BPK normos numato tam tikrus nepilnamečių liudytojų bei nukentėjusiųjų apklausos ypatumus, siekiant ne tik užtikrinti jų saugumą teisinių procedūrų metu, bet ir tikintis gauti patikimos bei tikslios informacijos apie tiriamą įvykį.

Tyrimo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas - atskleisti specifines nepilnamečio apklausos atlikimo taisykles, kartu analizuojant ne tik tokios apklausos struktūrinę dalis,

---

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

² Kvalifikacijos kėlimo kursų Nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga. Vidaus reikalų ministerija, Vilnius: 2001, p.195.

praktikoje kylančias problemas, galimus jų sprendimo būdus, bet ir aptariant esminius veiksnius įtakojančius arba galinčius įtakoti gaunamų nepilnamečių parodymų tikslumą bei patikimumą.

Darbo originalumas. Nors nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis BPK, tačiau tema, susijusi su nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos ypatumais, iki šiol baudžiamojo proceso ir kriminalistikos literatūroje nėra išsamiai analizuota. Klausimus susijusius su nepilnamečių procesiniu statusu, jų interesų apsauga, parodymų psichologiniu vertinimu yra nagrinėję tik keletas autorių, pavyzdžiui, V. Kilinskas viename iš savo darbų³ yra aptaręs ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos nepilnamečio įtariamojo apklausos procesinius ir taktinius ypatumus, tuo tarpu N. Grigutytė ir J. Valiukevičiūtė moksliniame straipsnyje⁴ kalba apie seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimą baudžiamojo proceso metu. Taigi, konkrečios bei išsamios medžiagos šia tema nėra.

Tyrimo šaltiniai. Siekiant apibrėžto tikslo, darbe daugiausiai bus remiamasi:

- 1) Tarptautiniais (Jungtinių tautų bei Europos Tarybos) ir Lietuvos Respublikos, taip pat užsienio valstybių teisės aktais;
- 2) Lietuvos ir užsienio baudžiamosios teisės (taip pat psichologijos) ir kriminalistikos literatūra;
- 3) Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos bei ne vyriausybės įstaigos „Vaiko namas“ pateiktais statistiniais duomenimis;
- 4) Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Teisingumo Teismo jurisprudencija.

Tyrimo metodai. Darbe naudotasi įvairiais mokslo metodais. Lyginamasis metodas taikytas, analizuojant Lietuvos ir tarptautinius teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių teisinį statusą baudžiamojo proceso metu, jų teisių bei teisėtų interesų apsaugą. Kritikos metodas - vertinant ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų atliekamas apklausas, netinkamai pasirenkamus nepilnamečių apklausos būdus. Tuo tarpu statistinis - aiškinantis kaip dažnai apklausiant nepilnamečių pasinaudojama psichologo pagalba ir pan.

---

³ V. Kilinskas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. Teisė, 2005, Nr. 57.

⁴ N. Grigutytė, J. Valiukevičiūtė. Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu. Jurisprudencija, 2006, t. 24 (33).

Darbo praktinė reikšmė. Šiame darbe pateikta gana išsami struktūra kaip realiai turėtų būti atliekamos nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos, kokių tikslų pirmiausiai turi būti siekiama, nes įstatymai tarsi ir sudaro visas prielaidas, kad baudžiamosiose bylose nepilnamečių apklausos vyktų sklandžiai, užtikrinant jų interesus, bet praktinių klaidų pasitaiko.

1. Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo statusas baudžiamojo proceso metu

Nepilnametis - tai specifinis baudžiamojo proceso subjektas, išsiskiriantis iš kitų ne tik savo amžiumi, patirties stoka, bet ir suvokimu apie supančią aplinką, žmones ar kitus materialius pasaulio objektus. Tai asmuo (dar vadinamas vaiku, paaugliu), nesulaukęs 18 metų amžiaus, besivystanti asmenybė, vis dažniau procese įgaunanti liudytojo ar nukentėjusiojo statusą. Neretai, tai būna vos kelių metų sulaukę vaikai, patyrę smurtą, seksualinę prievartą ar tapę kitokių nusikalstamų veikų liudytojais, aukomis, kadangi gebėjimas teisingai suvokti ir atkurti įvykio aplinkybes priklauso ne tiek nuo amžiaus, kiek nuo aplinkybių pobūdžio bei individualių žmogaus savybių. Be to ir amžiaus riba, nuo kurios asmuo gali būti pripažintas nukentėjusiuoju ar liudytoju, BPK nėra nustatyta. Vadinasi, prireikus kaip liudytojai gali būti ir mažamečiai vaikai, ir paaugliai, ir pasenę asmenys, jei tik sugeba prisiminti ir papasakoti su nusikalstama veika susijusias detales. Jei kyla abejonių, ar asmuo dėl savo amžiaus arba raidos lygio gali duoti parodymus, ikiteisminio tyrimo teisėjas (prokuroro teikimu) ikiteisminio tyrimo metu arba teisėjas bylą nagrinėjant teisme tam nustatyti paskiria atlikti psichologinę ekspertizę.

Tačiau, nepaisant to, kad amžius nėra kliūtimi dalyvauti baudžiamajame procese, vaikas visuomet turi būti tarp tų, kuriems pirmiausiai suteikiama apsauga ir parama. Antai, nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo interesams viso baudžiamojo proceso metu privalomai atstovauja atstovas pagal įstatymą, nes nepilnamečio branda jam neužtikrina reikiamo baudžiamojo proceso eigos supratimo ir procesinių teisių panaudojimo savo interesams apginti. Įtvirtinta ir specifinė apklausos, kurioje dalyvauja nepilnametis, atlikimo tvarka. Jos metu turi būti ne tik užtikrinama nepilnamečio apsauga nuo neleistino poveikio, bet ir jo psichologinis saugumas. Be to, numatyta psichologo ar vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo dalyvavimo tokioje apklausoje galimybė.

Didelis dėmesys nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų padėčiai baudžiamojo proceso metu skiriamas ir tarptautiniu lygmeniu, pavyzdžiui, JT Ekonominės ir Socialinės tarybos 2005 m. liepos 22 d. rezoliucijoje⁵ vaikams kaip nusikalstamų veikų aukoms ir liudytojams garantuojamos šios, nors Lietuvai kaip ir kitoms Jungtinių Tautų valstybėms

---

⁵ JT Ekonominės ir Socialinės tarybos 2005 m. liepos 22 d. rezoliucija Nr. E/CN.15/2005/14 „Vaikų kaip nusikalstamų veikų aukų ir liudytojų apsaugos baudžiamajame procese gairės“.

narėms įgyvendinti ir neprivalomos, bet specifinės ir labai svarbios, pavyzdinio pobūdžio teisės:

- 1) teisė į pagarbą elgesi ir užuojautą, kur pasakyta, kad su kiekvienu vaiku būtina elgtis kaip su asmenybe, turinčia individualius poreikius, norus ir suvokimą; visi veiksmai turi būti atliekami atsižvelgiant į vaiko poreikius, išreiškiant jam užuojautą.
- 2) teisė į apsaugą nuo diskriminacijos. Kiekvienas vaikas turi teisę į tinkamą elgesį su ju, kaip su gebančiu tinkamai suvokti aplinkybes liudytoju, kurio parodymai turi būti tinkamai įvertinti, be to, negali būti iš anksto preziumuojama, kad jo parodymai yra menkaverčiai dėl jo amžiaus ar brandos lygio.
- 3) teisė į efektyvią pagalbą, kurią teikia tinkamai paruošti specialistai. Kiekviena pagalba turi būti teikiama atsižvelgiant į vaiko poreikius ir suteikiant galimybę efektyviai dalyvauti visose baudžiamojo proceso etapuose. Specialistai privalo įdiegti ir įgyvendinti priemones, kurios palengvintų vaikų parodymų davimą.
- 4) teisė į apsaugą nuo sunkių situacijų baudžiamojo proceso metu. Reiškia, kad turi būti užtikrinamas kuo skubesnis bylos nagrinėjimas teisme, išskyrus atvejus, kai teismo nagrinėjimo pratęsimas siejamas su vaiko interesų užtikrinimu. Privaloma naudoti vaiko interesus užtikrinančias priemones, įskaitant ir specialiai įrengtus vaiko apklausos kambarius, taip pat tarpžinybines institucijas, ne standartines teismo patalpas, kuriose vaikai jaustųsi saugiai ir pan.
- 5) ir kt.

Apibendrinus, galima pasakyti, kad nepilnamečio procesinio statuso ypatumus lemia keletas tarpusavyje susijusių aplinkybių bei tikslų. Pirmiausiai, tai siekimas nustatyti bylos tiesą ir užtikrinti teisingumo įgyvendinimą (bendras tikslas); pareiga padėti nepilnamečiui įgyvendinti savo procesines teises ir pareigas, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą; būtinumas neutralizuoti arba maksimaliai sumažinti neigiamą ikiteisminio tyrimo ar teismo proceso poveikį nepilnamečiui vaikui, siekiant išvengti jo (ypač nukentėjusiojo nuo smurtinės veikos) pakartotinio ir (ar) papildomo psichologinio traumavimo.⁶

Taigi, nepilnametis yra specifinis baudžiamojo proceso subjektas, išsiskiriantis savo amžiumi ir socialine branda. Tačiau iki kurio amžiaus asmenys laikomi nesulaukę

---

⁶ Ažubalytė R., Ancelis P., Burda R. Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2005. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/index.php?id=612>.

pilnametystės, priklauso nuo kiekvienos šalies tradicijų, papročių, individualių gyvenimo sąlygų ir pan.⁷ Tai svarbu, nes priklausomai nuo to, kokio amžiaus asmuo įtraukiamas į baudžiamąjį procesą, skiriasi su juo atliekamų procesinių veiksmų tvarka, nors teisės bei pareigos, išskyrus tam tikrus atvejus, numatytos tokios pačios kaip ir suaugusiems.

1.1. Nukentėjusiojo teisinė padėtis

Baudžiamojo proceso metu nukentėjusiojo teisinę padėtį reglamentuoja per šimtas BPK straipsnių. Remiantis BPK 28 straipsnio 1 dalimi, nukentėjusiuoju laikomas dėl nusikalstamos veikos fizinę, turtinę ar moralinę žalą patyręs fizinis asmuo, kuris nukentėjusiuoju yra pripažintas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu arba teismo nutartimi. Tai reiškia, kad nepakanka vien konstatuoti realiai padarytos žalos (faktinio pripažinimo nukentėjusiuoju pagrindo), bet privalomas ir kompetentingo pareigūno surašytas procesinis dokumentas - nutarimas ar nutartis (juridinis pagrindas), nes tik tuomet asmuo procesine prasme tampa nukentėjusiuoju ir įgyja galimybę naudotis BPK 28 straipsnio 2 dalyje numatytomis teisėmis:

- 1) teikti įrodymus. Konkrečiai - daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (BPK 98 str.);
- 2) pateikti prašymus, pavyzdžiui, raštu prašyti prokurorą atlikti BPK numatytus veiksmus (BPK 178 str. 2 d.);
- 3) pareikšti nušalinimus, t.y. ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, teisėjui, teisiamojo posėdžio sekretoriui, vertėjui, ekspertui ir specialistui (BPK 57 str. 2d.), pavyzdžiui, kai yra pagrįstų abejonų dėl asmens suinteresuotumo bylos baigtimi, dėl nešališkumo, kai tai paliečia jo šeimos narius arba giminaičius;
- 4) ikiteisminio tyrimo metu ar teisme susipažinti su byla. Numatyta, kad nukentėjusysis turi ne tik teisę pateikti prašymą prokurorui dėl susipažinimo su tyrimo medžiaga (BPK 181 str. 1d.), bet ir nuo bylos gavimo teisme dienos turi taip pat galimybę susipažinti su visa bylos medžiaga ir daryti jos išrašus arba kopijas (BPK 237 str.);
- 5) dalyvauti bylą nagrinėjant teisme (BPK 245 str.);

---

⁷ Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 30.

- 6) apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskūsti teismo nuosprendį ar nutartį, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmus ir nutarimus nukentėjusysis gali apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūną kontroliuojančiam prokurorui (BPK 62 str.);
- 7) pasakyti baigiamąją kalbą (BPK 293 str).

Be paminėtų bendrų, kiekvienam nukentėjusiajam suteikiamų teisių, esant tam tikriems pagrindams, garantuojamos ir specifinės teisės, tiksliau:

- turėti atstovą ne tik pagal įstatymą, bet ir pagal įgaliojimą (nepilnamečio ar ne veiksnus asmens interesams baudžiamajame procese privalomai atstovauja atstovas pagal įstatymą);
- naudotis vertėjo pagalba (BPK 8 str. 2 d.);
- ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui (BPK 7 str. 2d.);
- gauti nemokamą teisinę pagalbą (BPK 44 str. 10 d.);
- prašyti prokurorą ar ikiteisminio tyrimo pareigūną taikyti jam anonimiškumą, kai yra visi BPK 198-199 straipsniuose numatyti pagrindai;
- susipažinti su jo prašymu atliktų tyrimo veiksmų protokolais, teikti pastabas dėl šių protokolų turinio (BPK 178 str.);
- reikalauti proceso anonimiškumo, kai teisme nagrinėjamos žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui bylos, taip pat kitos bylos, kai siekiama užkirsti kelią skelbti žinias apie privatų proceso dalyvių gyvenimą (BPK 9 str. 2 d.);
- teisė paduoti apeliacinį skundą (BPK 312 str.) ir dalyvauti jį nagrinėjant apeliacine tvarka (BPK 322 str.);
- teisė paduoti kasacinį skundą (BPK 367 str.) ir dalyvauti jį nagrinėjant kasacine tvarka (BPK 375 str.);
- ir kt.

Žinoma, nepilnamečiui nukentėjusiajam naudotis visomis jam suteiktomis teisėmis gana sudėtinga. Nors ikiteisminį tyrimą atliekantis pareigūnas ar prokuroras privalo kiekvienam proceso dalyviui išaiškinti jo turimas teises bei padėti jomis naudotis, tačiau nepilnamečių atžvilgiu šis aiškinimas įgauna ypatingą prasmę ir turi būti atliekamas itin

kruopščiai. Svarbu ne tik išaiškinti teises, bet ir užtikrinti, kad nepilnametis jomis realiai galėtų naudotis.

Nukentėjusysis baudžiamajame procese turi ir vykdytinų pareigų. Pagal BPK nukentėjusysis privalo⁸:

- 1) duoti parodymus (jis prisiekia ir atsako už melagingus parodymus, išskyrus asmenis jaunesnius nei šešiolikos metų amžiaus);
- 2) atvykti šaukiamas pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą bei ikiteisminio tyrimo teisėją ar teismą;
- 3) netrukdyti ikiteisminio tyrimo subjektams ir teismui su juo atlikti proceso veiksmus, laikytis proceso tvarkos.

Tokią specifinę jaunesnių nei šešiolikos metų asmenų padėtį baudžiamajame procese lemia kelios priežastys. Pirma, jie neprisaikdinami (ikiteisminio tyrimo metu, kai apklausą atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas bei juos apklausiant bylą nagrinėjant teisme) dėl to, kad jie dėl socialinės ir psichologinės brandos lygio dar gali nesuvokti priesaikos reikšmės ir esmės. Antra, pagal įstatymus nustatančius baudžiamąją ar administracinę atsakomybę jie dar nėra tokios atsakomybės subjektai, t.y. už atsisakymą ar vengimą duoti parodymus jie negali būti traukiami atsakomybėn pagal BPK 163 straipsnį, o už melagingus parodymus - baudžiamojon atsakomybėn pagal 235 straipsnį. Nors, pavyzdžiui, vadovaujantis Latvijos BPK, amžius, nuo kurio asmuo gali būti tokios atsakomybės subjektu, yra žymiai mažesnis, nes dėl tokios atsakomybės asmenys yra įspėjami jau nuo keturiolikos metų.

1.2. Liudytojo sąvoka ir jam garantuojamų teisių bei pareigų turinys

Remiantis BPK 78 straipsniu, baudžiamąjo proceso metu “kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių.” Tai reiškia, kad liudytoju baudžiamajame procese gali būti bet kuris fizinis asmuo, išskyrus BPK 79 straipsnyje numatytą išlygą, kur pasakyta, kad liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių bei duoti dėl jų parodymus. Šiuo atveju svarbios ir BPK

---

⁸ Goda. G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamąjo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 86.

80 straipsnyje įtvirtintos aplinkybės, dėl kurių asmenys iš viso negali būti apklausiami kaip liudytojai.

Procesinį liudytojo statusą asmuo įgyja nuo to momento, kada jis šaukiamas apklausai. Jo teisės detalčiai išvardintos BPK 81 straipsnyje, kuris nustato, kad liudytojas turi teisę:

- 1) duoti parodymus savo gimtąja kalba ir naudotis vertėjo paslaugomis, jei apklausa vyksta jam nesuprantama kalba;
- 2) susipažinti su savo parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pataisas;
- 3) prašyti, kad būtų daromi jo parodymų garso ir vaizdo įrašai;
- 4) pats surašyti parodymus;
- 5) įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones;
- 6) gauti turėtų išlaidų atlyginimą.

Prieš kiekvieną apklausą liudytojui, kuris yra įtariamojo ir kaltinamojo šeimos narys ar artimas giminaitis, turi būti išaiškinta ir specifinė teisė, susijusi su galimybe atsisakyti duoti parodymus arba neatsakinėti į kai kuriuos pateikiamus klausimus, nes pagal BPK 82 straipsnio 2 dalį tokie asmenys yra atleidžiami nuo pareigos duoti parodymus baudžiamojoje byloje. Kadangi demokratinėje visuomenėje reikalavimas, kad asmuo liudytų prieš jam artimus žmones, laikomas amoraliu ir nepriimtiniu. Be to, versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius draudžia ir Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis. Tai reiškia, kad įtariamojo (kaltinamojo) šeimos nariai ir artimieji giminaičiai turi teisę atsisakyti įgyti liudytojo statusą. Todėl prieš kiekvieną apklausą ši teisė turi būti išaiškinta, priešingu atveju, tokio asmens negalima bus traukti baudžiamajon atsakomybėn už melagingų parodymų davimą.

Pagal vykdytinas pareigas liudytojo padėtis artima nukentėjusiojo padėčiai. BPK 83 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad kiekvienas kaip liudytojas šaukiamas asmuo privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą bei duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes. Už šių pareigų nevykdymą jam gali būti taikoma BPK 83 straipsnio 2-4 dalyse nurodyta atsakomybė:

- 1) liudytojui, kuris be svarbios priežasties neatvyksta pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar atvykęs pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą be teisėto pagrindo atsisako ar vengia duoti parodymus, gali būti skiriama iki 30 MGL dydžio bauda;

- 2) liudytojui, kuris be svarbios priežasties neatvyksta į teismą arba be teisėto pagrindo atsisako ar vengia duoti parodymus, teisėjas ar teismas gali paskirti iki 30 MGL dydžio bauda arba areštą iki vieno mėnesio;
- 3) už melagingų parodymų davimą liudytojas traukiamas baudžiamojon atsakomybėn pagal BPK 235 straipsnį.

Šios nuostatos, kaip ir nukentėjusiojo atveju, nėra taikomos jaunesnių kaip šešiolikos metų amžiaus asmenų atžvilgiu, nes jie neįspėjami dėl atsakomybės.

2. Nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) apklausa ikiteisminio tyrimo metu

Apklausa yra vienas dažniausiai atliekamų ikiteisminio tyrimo veiksmų, kurio metu įstatymo nustatyta tvarka gaunami ir užfiksuojami asmenų parodymai. Tai esminė bylos tyrimo ašis, nuo kurios gali priklausyti ne tik bylos baigtis, bet ir pati tyrimo sėkmė.

Atsižvelgiant į BPK nustatytas apklausų taisykles, galima teigti, kad apklausos yra kelių rūšių:

Pagal tai, kuris proceso dalyvis apklausiamas, skiriama:

- 1) liudytojo ir nukentėjusiojo apklausa (joms galioja tos pačios atlikimo taisyklės),
- 2) įtariamojo apklausa.

Pagal tai, kas atlieka apklausą, išskirtinos:

- 1) apklausos, kurias atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras,
- 2) apklausos, kurias atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Pagal apklausiamo asmens amžių:

- 1) pilnamečių asmenų, ir
- 2) nepilnamečių asmenų apklausos.

Iš pirmo žvilgsnio toks skirstymas gali atrodyti tik paviršutinis, labiau aktualus teoretikams, bet taip nėra, nes priklausomai nuo to, kokia apklausa vyksta, pareigūnas be bendrų apklausos taisyklių, turi taikyti ir kai kurias specifines nuostatas, būdingas tik konkrečiai apklausos rūšiai.

Procesinė apklausų tvarka reglamentuota BPK 182-189 straipsniuose ir kiekvienos iš jų atlikimo forma apima: šaukimą į apklausą; apklausos atlikimo taisykles; apklausos fiksavimą.

2.1. Šaukimas į apklausą

Remiantis BPK 182 straipsniu, asmuo į apklausą gali būti kviečiamas dviem būdais:

1. Surašius ir įteikus šaukimą, kuriame turi būti nurodyta: kas (vardas, pavardė) šaukiamas; dėl ko šaukiamas (apklausti kaip liudytoją, nukentėjusį); kur (įstaigos pavadinimas, adresas, kabinetas) ir pas ką (pareigūno pavardė) atvykti; atvykimo data ir valanda; galimybė skirti baudą ar/ir atvesdinimą neatvykimo atveju.

Pats šaukimas yra atitinkamos formos, kurio šaknelė su parašu, kad šaukimas įteiktas, gražinama pareigūnui prijungti prie ikiteisminio tyrimo medžiagos.⁹ Jeigu šaukimas įteikiamas ne kviečiamam asmeniui, o pavyzdžiui, šaukiamo į apklausą nepilnamečio vaiko vienam iš tėvų, šaukimo šaknelėje turi būti nurodyti priėmusio šaukimą asmens duomenys.

2. Telefonu, elektroniniu paštu ar kitais būdais. Šiais atvejais už neatvykimą į apklausą negali būti taikomos jokios sankcijos.

Apie apklausos vietą ir laiką turi būti pranešama ir nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo atstovui, nes pagal BPK 186 straipsnio 3 dalį, jis turi teisę dalyvauti tokioje apklausoje.

2.1.1 Teisėtų nepilnamečio atstovų dalyvavimas apklausoje

Atliekant apklausą ikiteisminio tyrimo metu gali dalyvauti nemažai žmonių. Tai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, vertėjas, kai vaikas nemoka valstybinės lietuvių kalbos, įtariamasis ir jo gynėjas bei kiti asmenys. Nors kiekvieno iš jų vaidmuo apklausos metu yra daugiau ar mažiau svarbus, plačiau reikėtų pakalbėti apie nepilnamečio atstovą, jo paskirtį ir procesinę padėtį, nes BPK numato dviejų rūšių atstovavimą, t.y. atstovavimą pagal įstatymą ir pagal įgaliojimą.

Remiantis BPK 53 straipsnio 2 dalimi, atstovais pagal įstatymą gali būti nepilnamečio nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys. Nuo 2007-09-01 įsigaliojus šio straipsnio papildymams¹⁰,

⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 475.

¹⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo

nurodyti asmenys gali būti ir apklausiamo nepilnamečio liudytojo atstovais pagal įstatymą. Dalyvauti tokiam atstovui procese, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą, leidžiama tik tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras priima dėl to nutarimą. Leisti atstovui pagal įstatymą dalyvauti procese gali būti atsisakyta, jeigu tai prieštarautų nepilnamečio interesams, pavyzdžiui, kai yra pagrindas manyti, kad nukentėjusiojo atstovas pagal įstatymą gali būti dalyvavęs darant nusikalstamą veiką. Vadinas, iki šio procesinio dokumento priėmimo momento, atstovas pagal įstatymą neturi galimybės dalyvauti atstovaujamojo apklausoje ir ginti jo interesus viso baudžiamojo proceso metu. Tačiau iš įstatymo formuluotės neaišku, kaip turėtų būti tais atvejais, kai nepilnamečio atstovas pagal įstatymą neišreiškia savo valios, pateikdamas rašytinį ar žodinį prašymą, dalyvauti procese. Todėl, manau, kiekvienu atveju, kai tik nepilnametis įgyja nukentėjusiojo statusą arba yra šaukiamas kaip liudytojas į apklausą, turi būti sprendžiamas atstovo pagal įstatymą dalyvavimo procese klausimas. Nors taisyklės preciziškai tiksliai ir nenumato kaip tai turi būti daroma, tačiau, pirmiausiai, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, kai tik į baudžiamąjį procesą yra įtraukiamas nepilnametis, privalo jo atstovui pagal įstatymą išaiškinti teisę dalyvauti procese kartu su atstovaujamu asmeniu, prieš tai įsitikinus, kad tokio atstovo dalyvavimas neprieštarauja vaiko interesams. Jei pastarasis nenori ir neprašo būti pripažintas teisėtu nepilnamečio atstovu pagal įstatymą procese, ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras privalo užtikrinti, kad procese dalyvautų kitas atstovas pagal įstatymą, o jei tokios galimybės nėra, - laikinai, kol bus išspręstas atstovavimo klausimas, paskirti atstovu bet kurį kitą asmenį, galintį tinkamai atstovauti nepilnamečio interesams.

Paskirtas atstovas pagal įstatymą turi teisę dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis (BPK 54 str. 1 d.). Kad atstovas galėtų sėkmingai teikti pagalbą atstovaujama asmeniui, BPK atstovui leidžia naudotis visomis atstovaujamojo teisėmis. Tačiau, siekiant užtikrinti tinkamą nepilnamečio teisių ir teisėtų interesų apsaugą, atstovo pagal įstatymą teisę dalyvauti proceso veiksmuose, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo, geriau reikėtų numatyti kaip pareigą, nes praktikoje, pasinaudodamas tuo, kad tai jo teisė, o ne pareiga, dalyvauti tokiuose proceso veiksmuose jis vengia. Tokiu atveju, nors ir netiesiogiai, bet pažeidžiama nepilnamečio teisė turėti atstovą pagal įstatymą, kuris gintų jo interesus baudžiamojo proceso metu. Be to, problema yra ir ta, kad tokiam atstovui

---

netekusiu galios, Kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas//Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3312.

neatvykus dalyvauti, pavyzdžiui, vaiko apklausoje, negali būti taikoma jokia atsakomybė, nes jam kaip atstovui BPK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos tik šios pareigos, t.y. šaukiamam atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną ir prokurorą, bei ikiteisminio tyrimo metu laikytis nustatytos tvarkos. Todėl susidarius panašiai situacijai, kai atstovo pagal įstatymą elgesys prieštarauja nepilnamečio interesams, gali būti sprendžiamas tik kito atstovo pagal įstatymą paskyrimo klausimas.

Kaip jau buvo minėta, BPK numatytas ir atstovavimas pagal įgaliojimą (55 straipsnis). Teisė baudžiamajame procese turėti atstovą pagal įgaliojimą suteikta taip pat ir nukentėjusiajam asmeniui, nesulaukusiam aštuoniolikos metų amžiaus.

Įgaliotuoju atstovu laikomas asmuo, pagal susitarimą teikiantis teisinę pagalbą ir ginantis atstovaujamo asmens teises ir interesus. Juo gali būti advokatas arba advokato pavedimu advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro leidimu – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį nukentėjusysis įgaliojo atstovauti savo interesams. Kai nepilnamečio nukentėjusiojo interesams atstovauja advokatas ar advokato padėjėjas, privalo būti pateikta sutartis, kitais atvejais, kai atstovauti nepilnamečio nukentėjusiojo interesams leidžiama ir kitam aukštąjį teisinį išsilavinimą turinčiam asmeniui, be įgaliojimo turi būti pateiktas ir teisės krypties aukštojo mokslo diplomas.¹¹ Dalyvauti procese, kaip ir atstovavimo pagal įstatymą atveju, atstovui pagal įstatymą leidžiama tik tada, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras dėl atstovo dalyvavimo procese priima nutarimą. Atstovo pagal įstatymą dalyvavimas procese kartu su nepilnamečiu nukentėjusiuoju, neatima galmybės papildomai turėti ir atstovą pagal įgaliojimą.

Nukentėjusysis bet kuriuo metu gali atsisakyti įgaliotojo atstovo paslaugų arba pasirinkti, pavyzdžiui, kitą advokatą, kuris atstovautų jo interesus. Už savo niuožiūra pakviesto įgaliotojo atstovo išlaidas, nepilnametis nukentėjusysis apmoka iš savo lėšų, kurios jo prašymu vėliau gali būti pripažintos proceso išlaidomis ir išieškotos iš nuteistojo. Tais atvejais, kai pripažintas nukentėjusiuoju nepilnametis pasinaudoja BPK 44 straipsnio 10 dalyje numatyta teise gauti nemokamą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, už paskirto atstovo pagal įgaliojimą pagalbą jam mokėti nereikia. Reiškia, kad nepriklausomai nuo jo materialinės padėties, jis turi teisę proceso metu gauti nemokamą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, kurios teikimas yra reglamentuojamas Lietuvos Respublikos Valstybės

---

¹¹ Goda. G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 92-93.

garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme¹² (toliau - VGTP). Nors reikia pažymėti, kad iki 2007-07-21, kol neįsigaliojo BPK 44 straipsnio 10 dalies papildymas, tokia galimybė nebuvo numatyta.

Atstovas pagal įgaliojimą proceso metu turi tas pačias teises kaip ir jo atstovaujamas proceso dalyvis. Jis turi teisę dalyvauti ne tik nepilnamečio nekentėjusiojo apklausoje, bet ir visuose nepilnamečio nukentėjusiojo prašymu atliekamuose veiksniuose. Tuo tarpu pareigos yra tokios pačios kaip ir atstovo pagal įstatymą, išskyrus tai, kad įgaliotasis atstovas turi pareigą, o ne teisę teikti atstovaujama asmeniui teisinę pagalbą, atstovauti jo teisėms ir teisėtiems interesams.

2.2. Pasiruošimas apklausai

Pasiruošimas apklausai, tai svarbi nepilnamečio apklausos struktūrinė dalis, kuri tiesiogiai BPK nėra išskirta. Tačiau dažnai nuo to, kaip į ją bus atsižvelgta, gali priklausyti ne tik nepilnamečio savijauta, bet ir būsimos apklausos sėkmė, gaunamų parodymų tikslumas bei patikimumas. Todėl, nepriklausomai nuo to, kokia tvarka bus atliekama numatyta apklausa, tokiai apklausai, siekiant užtikrinti vaiko interesus bei išvengti jam neigiamo poveikio ar galimų taktinių apklausos klaidų, mano nuomone, reikia tinkamai pasiruošti.

Stadija apima tinkamos aplinkos, apklausą atliekančio pareigūno, jo darbo vietos, apklausiamo vaiko bei jo tėvų/globėjų paruošimą apklausai. Apie tai plačiau.

2.2.1 Aplinkos paruošimas apklausai

Apklausos metu nepilnametis jausis saugesnis, jei apklausa bus vykdoma patalpoje, kuri yra pakankamai komfortiška ir jauki. Būtina pasirinkti neutralią, vaiko psichikos nežalojančią aplinką.¹³

Idealiu atveju, vaikas turi būti apklausiamas vaiko apklausos kambaryje, t.y. specialiai nepilnamečio apklausai pritaikytoje patalpoje, kuri yra ne tik saugi, bet ir aprūpinta vaizdą bei garsą fiksuojančia įranga - mikrofonais, vaizdo kameromis. Vaiką čia apklausia vienas

---

¹² Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas//Valstybės žinios, 2005, Nr. 18-572.

¹³ Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004-02-12 Nr. N-7 nurodymas „Dėl Generalinio prokuroro 2002-10-16 nurodymo Nr. 143 “Dėl prokurorų veiklos užtikrinant vaikų teisių apsaugą, nuo smurto nukentėjusių vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimą“ dalinio pakeitimo.

žmogus. Dažniausiai tai būna pakviestas psichologas ar kitas apklausai pasirengęs specialistas. Visi kiti proceso dalyviai turi galimybę apklausą stebėti kitoje patalpoje per vienpusį veidrodį arba monitoriaus ekrane bei užduoti klausimus techninių priemonių pagalba. Nepilnametis tokiu būdu girdi klausimus tik iš vieno asmens. Žinoma, klausimai, kurie vėliau bus perteikti vaikui suprantama kalba, psichologui gali būti nurodomi ir prieš apklausą ar pertraukos metu, nesinaudojant ausinėmis.

Visa apklausa yra įrašoma į garso takelį arba vaizdajuostę, todėl gali būti naudojama vėlesnių teisinių procedūrų metu - teisme ar ekspertams darant išvadas apie vaiko parodymų patikimumą. Be to, taip galima ir minimaliai sumažinti vaiko apklausų skaičių.

Apklauskos kambariui yra keliami keletas reikalavimų:

- tai turi būti šviesus, paprastų geometrinių linijų, į akis nekrentančių, švelnių spalvų kambarys;
- jame turi būti minimalus baldų kiekis: sofa, kėdė/fotelis, stalas, spinta apklausai reikalingiems daiktams susidėti. Reikia vengti bet kokių pašalinių, bereikalingų daiktų, galinčių blaškyti dėmesį, pvz.: didelių paveikslų, lengvai pasiekiamų žaislų.
- kambaryje įrengta garso ir vaizdo aparatūra įmontuojama taip, kad vaikui nekristų į akis ir neblaškytų jo.
- patalpa turi būti izoliuota nuo pašalinių garsų, telefono skambučių, žmonių bei kitų tiek vaiką, tiek apklausėją galinčių blaškyti veiksnių¹⁴.

Reikia pažymėti, kad tokie vaiko apklauskos kambariai jau ne vienerius metus veikia Islandijoje, Didžiojoje Britanijoje, Lenkijoje, Latvijoje ir kitose šalyse. Tokia praktika diegiama ir Lietuvoje.

Pirmieji du apklauskos kambariai 2005 metais buvo įsteigti Vilniuje - vienas jų VUVL filiale "Vaiko raidos centre", kitas viešosios įstaigos "Vaiko namas" patalpose. Šiuo metu tokių specializuotų apklauskos kambarių skaičius yra žymiai didesnis, pavyzdžiui, Policijos departamentas, vykdydamas Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programą¹⁵, 2008 metais minėtus kambarius prie aukštesnės pakopos policijos komisariatų įrengė dar penkiuose šalies miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje). Įvesti tokią naują valstybės institucijas įpareigojo

---

¹⁴ Grigutytė N., Čėsnienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 21.

¹⁵ Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 5 nutarimu (Valstybės žinios, Nr. 491 58-2021).

dar 2007 m. birželio 28 dieną Seime priimtos BPK pataisos, kuriose numatyta¹⁶, kad nepilnamečiai nukentėjusieji ir liudytojai turi būti apklausiami specialiuose apklausos kambariuose. Tačiau, tai nereiškia, kad Lietuvoje yra pilnai išvystyta vaiko apklausos kambarių sistema. Realiai šiuo metu tokios apklausos vykdomos tik viešosios įstaigos „Vaiko namas“ esančiose patalpose.

Viešoji įstaiga „Vaiko namas“ - tai ne vyriausybinių, nesiekianti pelno organizacija, veikianti psichologinės - socialinės, informavimo, švietimo srityse, siekiant užkirsti kelią vaikų prievartai bei teikti visapusišką pagalbą nukentėjusiems nuo prievartos vaikams ir jų šeimos nariams. Daugiausiai čia dirbama su seksualinę prievartą patyrusiais vaikais. Teikiama specialisto (psichologo) pagalba atliekant teisinę vaiko apklausą specialiai tam įrengtame kambaryje turi teisę pasinaudoti bet kuri Lietuvos prokuratūra, nors remiantis statistika,¹⁷ ne tiek ir daug prokurorų tirdami baudžiamąsias bylas šią galimybę realizuoja:

	Atlikta apklausų	Prokuratūros, iš kurių apklausose dalyvavo prokurorai				
		Generalinė prokuratūra	Vilniaus apygardos prokuratūra	Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra	Vilniaus rajono apylinkės prokuratūra	Kitų miestų ir rajonų prokuratūros
2005 m. (05 30-12 31)	18	3	2	8	1	-
2006 m. (01 01-12 31)	25	-	-	16	-	2
2007 m. (01 01-08 31)	33	1	22	5	-	3
Viso:	76	4	24	29	1	5

Konkrečiai- apklausti 64 mažamečiai vaikai (22 berniukai ir 40 mergaičių) ir 14 nepilnamečių merginų, iš jų 59 apklausti kaip nukentėjusieji, 17- kaip liudytojai. Jauniausiojo apklausos dalyvio amžius buvo du metukai.

¹⁶ BPK 186 str. 4 d.

¹⁷ Pateikta viešosios įstaigos „Vaiko namas“.

Bendrai, iš pateiktos lentelės matyti, kad poreikis, naudotis specialiu vaiko apklausos kambariu, vis auga. Priežastys to gali būti įvairios:

- 1) besikeičiantis teisėsaugos pareigūnų požiūris į nepilnametį, kaip ypatingą, su specialiais poreikiais ikiteisminio tyrimo subjekta;
- 2) tikslas ne tik užtikrinti vaikų, apklausiamų ikiteisminio tyrimo metu kaip nukentėjusiųjų arba liudytojų, teisių ir teisėtų interesų apsaugą, bet ir mažinti apklausų skaičių iki minimumo, siekiant apsaugoti vaikus nuo pakartotinių traumuojančių išgyvenimų, susijusių su įvykiu ir jame dalyvavusiais asmenimis;
- 3) galimybė gauti objektyvius duomenis apie įvykį;
- 4) be to, apklausiamų nepilnamečių skaičių įstaigoje „Vaiko namas“ gali įtakoti taip pat ir tai, kad čia daugiausiai apklausiami seksualinę prievartą patyrę vaikai;
- 5) kt.

2.2.2. Apklausa atliekančio pareigūno, jo darbo vietos pasiruošimas apklausai

Nepaisant to, kad įrengti vaiko poreikiams pritaikyti apklausos kambariai, nepilnamečius pareigūnams dažnai tenka apklausti ir savo darbo vietose. Žinoma, tai problematiška, nes, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnų darbo sąlygos neretai yra gana prastos, o kabinetuose dirba mažiausiai du pareigūnai, todėl apie normalią ir ramią apklausą nėra ką ir kalbėti, ypač, kai viename kabinete vyksta kelios apklausos vienu metu. Todėl, pareigūno darbo vietos paruošimo klausimas tampa dar aktualesnis, siekiant, kad vaikas duotų ne tik kuo patikimesnius parodymus, bet ir kad jam nebūtų daroma antrinė žala.

Visų pirma, pareigūnas, ar tai būtų tyrėjas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas, prieš apklausą gali bent šiek tiek pagerinti savo darbo vietą, t.y. sukurti bent minimalų jaukumą, fizinį patogumą vaikui, pakeisdamas keletą detalių kabinete, pavyzdžiui:¹⁸

- pasirūpinti geru patalpos apšvietimu - tamsios vietos visuomet atrodo niūresnės ir grėsmingesnės;

---

¹⁸ Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p.19.

- jei yra galimybė, pasistengti apklausos metu išvengti bet kokių pašalinių garsų, pvz.: išjungti ar sumažinti telefono garsą;
- jei žinoma, kad į apklausą ateis 4-9 metų vaikas, galima parūpinti vaikui pieštukų, popieriaus, tai padės lengviau užmegzti kontaktą su vaiku;
- nuo stalo kabinete nurinkti visus nebūtinus popierius, išnešti bereikalingus daiktus, pvz.: įvairius plakatus, radijo, audio aparatus, kurie galėtų blaškyti dėmesį apklausos metu;
- kambarį pastatyti bent keletą kėdžių, kad vaikas galėtų pasirinkti kur jam patogiau sėdėti;
- ir pan.

Tuo tarpu pačio pareigūno pasiruošimas apklausai turėtų prasidėti nuo susipažinimo su byla. Yra manoma, kad kuo apklausiantysis geriau pasirengia kiekvienai apklausai, tuo tvirčiau jaučiasi bei lanksčiau gali reaguoti apklausos metu. Svarbu iš anksto žinoti, ar vaikas neserga kokia liga, ar neturi negalios, ar supranta lietuviškai, kokie yra reikšmingi žmonės vaiko apklausoje, su kuo jis gyvena, dažniausiai leidžia laiką.¹⁹ Būtina taip pat apgalvoti ir pačios apklausos eigą: kada į apklausos vietą atvyksta vaikas, kokius svarbius klausimus jam reiktų užduoti, kokias priemones naudos kontaktui su vaiku užmegzti ir kt.

Be to pasirinkdamas apklausos laiką, pareigūnas turėtų nepamiršti, kad kuo mažesnis laiko tarpas tarp padarytos nusikalstamos veikos ir apklausos, tuo išsamesni ir tikslesni asmenų parodymai. Tiksliausius parodymus galima gauti per 2-8 dienas po įvykio.²⁰ Tačiau, jei vaikas patyrė didelį dvasinį sukrėtimą, įvertinus psichologinę jo būklę, apklausą reiktų atidėti. Kai kurių autorių nuomone, kviečiant nepilnamečių į apklausą, geriau nepasirinkti laiko, kai jis būna mokykloje. Galimi tik išskirtiniai atvejai, kai nepilnamečio iškvietimas iš mokyklos yra taktinis sumanymas.²¹

Paskyrus apklausos laiką, tikslinga numatyti ir pačią apklausos trukmę bei galimas jos metu padaryti pertraukas, kad vaikas galėtų pailsėti, nors realiai kiek gali trukti vaiko apklausa, reglamentuota nėra. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Latvijos BPK 152 straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad nepilnamečio apklausa be jo sutikimo, negali tęstis ilgiau kaip 6 valandas per parą, įskaitant pertraukas.

¹⁹ Grigutyte N. Vaiko apklausa. Vilnius: 2006, p. 3.

²⁰ Kwiatkowska-Darul V. Przesluchanie dziecka. – Zakamycze. 2001, p. 175.

²¹ Любичев С.Г. Этические основы следственной тактикию. Москва. 1980, p. 19.

Planuojant apklausą, taip pat būtina nepamiršti, kad dažnai nusikalstamos veikos prieš vaikus į baudžiamąjį procesą įtraukia ir įvairių žinybų - švietimo, sveikatos, vaiko teisių apsaugos - atstovus. Todėl, prieš kiekvieną apklausą pareigūnas turi įvertinti jų vaidmenį procese, nes remiantis BPK 186 straipsnio 3 dalimi, proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą gali būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas. Tai reiškia, kad esant reikalui, nepilnametį, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą, gali padėti apklausti minėti specialistai. Tačiau, kuo tokia pagalba konkrečiai turėtų pasireikšti, neaišku. Antai, Latvijos BPK nepilnamečio apklausa, kurioje dalyvauja psichologas, aptarta atskiru straipsniu, kuriame kalbama ne tik apie psichologo vaidmenį, bet ir apie jo veiksmus, būtinus atlikti tokios apklausos metu (pvz., tais atvejais, kai apklausiamasis nėra sulaukęs keturiolikos metų amžiaus, psichologas, atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes, nepilnamečiui išaiškina jo duodamų parodymų reikšmę). Įdomu ir tai, kad pagal Latvijos BPK 152 straipsnio 2 dalį, asmens, nesulaukusio keturiolikos metų amžiaus, o pareigūno, atliekančio ikiteisminio tyrimo veiksmus, nuožiūra ir bet kurio kito nepilnamečio vaiko apklausoje, pedagogo arba psichologo dalyvavimas yra būtinas. Panaši tvarka numatyta ir Rusijos BPK²², skirtumas tik tas, kad asmenį, kuris privalo dalyvauti tokio nepilnamečio asmens apklausoje, įvardija tik pedagogą. Nors Lietuvoje situacija ir ne tokia gera, siekiant užtikrinti nepilnamečių teisių apsaugą, tačiau nuo 2009-01-01, įsigaliojus 186 straipsnio pakeitimams²³, ji turėtų pasikeisti, nes psichologo ar valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovo dalyvavimas nepilnamečių apklausoje, esant proceso dalyvių prašymui arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva, bus privalomas. Visgi, praktikoje dažnai kylanti problema, kuris iš jų konkrečiai turi būti kviečiamas, naujoje šio straipsnio redakcijoje liko neišspręsta. Kadangi toks klausimas paliktas apklausą atliekančio asmens diskrecijai, jis bent minimaliai privalo žinoti tokių specialistų galimas funkcijas baudžiamojo proceso metu.

---

²² Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва. 2002, р. 272.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas//Valstybės žinios.2007, Nr. 81-3312.

Vadovaujantis 1994 m. gegužės 13 d. nutarimo Nr. 370 „Dėl rajonų, miestų vaikų teisių apsaugos tarnybų bendrųjų nuostatų patvirtinimo” 6.14. punktu, Vaikų teisių apsaugos tarnyba (toliau - VTAT): gina vaikų interesus įvairiose valstybinėse institucijose bei visuomeninėse organizacijose ir jiems atstovauja; prirėikus atstovauja vaikams ir paaugliams teismuose, nagrinėjančiuose baudžiamąsias, administracines, civilines bylas, susijusias su jų teisių apsauga; turi teisę gauti iš teisėsaugos ir kitų valstybinių institucijų reikiamą informaciją apie vaikų teisių apsaugą, jų priežiūrą, teisės pažeidimus, šių reiškinių priežastis, sąlygas, prevenciją.

Reiškia, kad VTAT atstovai gali dalyvauti visose civilinėse ir baudžiamosiose bylose, kurių proceso dalyviai yra nepilnamečiai, kadangi šiose bylose sprendžiami klausimai yra vienaip ar kitaip susiję, turi įtakos jose dalyvaujančių asmenų teisėtiems interesams.

Tuo tarpu psichologai procese gali dalyvauti nebūtinai kaip vaiko teisių apsaugos garantai, bet ir kaip ekspertai, atliekantys atitinkamą tyrimą ir pateikiantys jo rezultatus kaip ekspertizės išvadas, arba kaip specialistai, atsakantys į pareigūnų pateiktus klausimus. Taigi jų dalyvavimo procese formos gali būti įvairios²⁴:

- stebėtojas-vertintojas, kuris pareigūnui gali būti naudingas ne vien duodamas savo žodinį ar rašytinį įvertinimą apie apklausą, bet ir pateikdamas tolesnių pastabų, pavyzdžiui, ar reiktų atlikti ekspertizę, ar stebimi kokie nors psichikos sutrikimų simptomai, dėl kurių parodymai galėtų būti netikslūs.
- apklausėjas, galintis padėti geriau suprasti vaiką, siekiant išvengti tokių klausimų, kurių vaikas nesupranta ir pan.
- papildomų klausimų uždavėjas, kai po pareigūno atliktos apklausos iškyla tam tikri papildomi klausimai.
- krizės įveikėjas. Tai viena iš pagrindinių jo funkcijų, pasireiškianti psichologinės paramos suteikimu, nes dažnai tiek mažamečiai, tiek ir nepilnamečiai apklausos metu išgyvena sunkius neigiamus jausmus.

Be to, reikia pažymėti, kad, pavyzdžiui, vakarų šalyse psichologai dažnai ne tik kviečiami dalyvauti baudžiamajame procese, bet ir prašomi pateikti nepilnamečių liudytojų parodymų psichologinį vertinimą. Ypač daug dėmesio sulaukia atvejai, kai įtariama seksualinė prievarta prieš vaikus. Šiuos faktus gana sudėtinga įrodyti, kadangi neretai trūksta

---

²⁴ Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 61.

aiškių medicininių įrodymų, o vienintelis ir pagrindinis informacijos apie prievartą šaltinis yra pats vaikas arba kiti vaikai - įvykio liudytojai.²⁵

2.2.3. Nepilnamečio ir jo tėvų (globėjų) paruošimas apklausai

Kalbant apie vaikų paruošimą apklausai, tai reikia turėti omenyje, kad vaikai paprastai turi miglotą supratimą apie teisinę procedūrą ir teisėsaugos pareigūnų darbą. Dažnai tarp vaikų paplitusi nuostata, kad su policininkais reikalų turi tik prasižengę ir nusikaltę asmenys. Todėl jie baiminasi bet kokių kontaktų, kurie asocijuojasi su žodžiais „policija“, „teismas“, „apklausa“, „parodymai“ ir pan. Viena iš tokios vyraujančios nuomonės priežasčių yra ta, kad teisėsaugos pareigūnai yra susikūrę daugiau baudžiamosios institucijos įvaizdį. Tai puikiai, manau, atskleidžia, pavyzdžiui, Vilniaus mieste vykdytų policijos simbolio rinkimų analizė, kurios metu kai kurie vaikai nurodė:

- policiją įsivaizduoju kaip lokį, nes lokiai visus gąsdina. (Andžejus, 6 kl.);
- policija šaus į vieną, nušaus tris. (Danielius, 8 kl.);
- pasirinkau slibiną, nes jis žalias, be to, slibino bijo kaip ir policijos. (Agnė, 5 kl.);
- panda simbolizuoja policiją todėl, kad panda, kaip ir policija, dažnai būna pasislėpus. (Aidas, 6 kl.).

Tenka pripažinti, kad apie teisėsaugos institucijas vaikai išgirsta tik nusikalstamų veikų kontekste. Todėl informacijos suteikimas, kad teisėsauga atlieka ne tik baudžiamąją, bet ir saugančiąją funkciją, paaiškinimas, kas bus po to, kai apie nusikalstamą veiką jie praneš kompetentingoms institucijoms, kokios laukia vėlesnės teisinės procedūros, yra būtina apklausos dalis, siekiant ne tik užtikrinti vaikų psichologinį saugumo jausmą, bet ir mažinant jų nerimą apklausos metu.²⁶ Be to, tuomet vaikas jausis ne tik drąsiau, bet ir lengviau pasakos su nusikalstama veika susijusias detales.

Tokį paruošiamąjį etapą, galima suskirstyti į keletą dalių, susidedančių iš:

- 1) vaiko supažindinimo su teisinėmis sąvokomis, terminais;
- 2) baudžiamojo proceso taisyklėmis;
- 3) ikiteisminio tyrimo bei bylos nagrinėjimo teisme eiga;

²⁵ Čėsniienė I., Diržytė A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 67 (59).

²⁶ Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S. Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos psichologams. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2004, p. 24-26.

4) kas galima ir kas negalima apklausos ir kitų procedūrų metu.

Tokių aptariamų temų sąrašas nėra baigtinis ir gali būti vis kitoks. Tačiau tikslas visada tas pats - stengiamasi vaikui padėti įveikti baimes, kurias sukelia dalyvavimas baudžiamajame procese, kartu mokant strategijų, kurios padėtų jam geriau ir tiksliau duoti parodymus ir išlaikyti emocinę pusiausvyrą.²⁷ Galioja tik viena pagrindinė taisyklė, kurios bet kokių atveju turi būti laikomasi: nieko negalima kalbėti apie konkretų įvykį, dėl kurio yra nepilnametis kviečiamas apklausai, kitaip tai turės neigiamos įtakos vaiko pasakojimo turiniui.²⁸

Tuo tarpu pati paruošiamoji procedūra gali trukti vieną ar keletą susitikimų. Žinoma, kuo daugiau bus bendraujama su vaiku, tuo blogiau nebus, atvirkščiai, didesnis susitikimų skaičius gali būti naudingas ne tik apklausiamam vaikui, bet ir būsimos apklausos kokybei. Be to, nemažai gali padaryti ir pareigūnas, prieš apklausą ar pradėdamas apklausą bent 20 minučių skirdamas aptarimui: kas yra apklausa; koks jos tikslas; kokie pareigūnai turi su juo bendrauti ir pan.

Tikslingu poelgiu gali būti ir specialiai tam išleistos spalvinimo knygelės „Aš einu į teismą“ davimas, skirtos 5-11 metų vaikams, kurie nukentėjo arba buvo nusikalstamos veikos liudytojais ir turės liudyti teisme, siekiant supažindinti juos su teismu, papasakoti apie tai, kas jame vyksta, bei paruošti dalyvauti posėdyje.

Paruošti apklausai bei visam teisiniui procesui būtina ne tik vaiką, bet ir jo tėvus ar kitą atstovą pagal įstatymą, nes, remiantis dabar galiojančiais BPK 186 straipsnio 3 dalimi, toks atstovas turi teisę dalyvauti jaunesnio kaip aštuoniolikos metų liudytojo ir nukentėjusiojo apklausoje. Nors kaip rodo praktika, tėvai šia teise naudojami retai ir dažniausiai vengia dalyvauti nepilnamečio apklausoje. Visgi, manau, taip neturėtų būti, nes vaiko labui, yra ypač svarbu dirbti su tėvais ar vienu iš jų, kuris palaiko vaiką. Suaugusiojo buvimas šalia teisinių procedūrų metu suteikia vaikui daugiau drąsos ir pasitikėjimo esama situacija. Be to, jei tėvai yra bendradarbiaujantys, didelė tikimybė, kad ir vaikai bus linkę bendradarbiauti. Svarbiausia, kad tėvai gautų elementarią informaciją kaip vyks procesas, kokios yra jų bei vaikų teisės ir pareigos, nes jie, kaip ir vaikai:

- yra sutrikę naujoje, nežinomoje situacijoje;
- nežino teisinių procedūrų, savo vaiko ir net savo pačių teisių viso proceso metu;

---

²⁷ Handbook for child protection practice. Ed by Dubowitz H., DePanfilis D.- USA: Sage, 2000.

²⁸ Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 27.

- nerimauja dėl vaiko saugumo ir sveikatos;
- nežino kur ieškoti pagalbos;
- ir kt.

Pirmiausiai, kalbantis su tėvais, jiems reikia patarti kaip geriausia elgtis su savo vaiku. Tėvai neturėtų aptarinėti įvykio girdint vaikui, nes jis labai gerai jaučia tėvų emocinę būseną, ir jei matys, kad tėtis ar mama yra susijaudinę ar išsigandę, gali nepasakoti nieko, galvodamas, pvz.: kad mamą liūdina tai, apie ką jis pasakoja. Taip pat negalima vaikui žadėti atlygio už tai, kad jis ką nors papasakos. Tai gali sukelti klaidingus vaiko parodymus.

Be to, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi pareigą informuoti kiekvieną proceso dalyvį, šiuo atveju ir vaikui atstovaujančius tėvus ar kitą įstatyminį atstovą, apie jo teises ir išaiškinti kaip jomis įmanoma pasinaudoti. Tačiau kaip rodo praktika, proceso dalyviai nors ir supažindinami su savo teisėmis, dažnai nesupranta ir nežino tų teisių turinio. Viktimologinių tyrimų duomenimis²⁹: tik 5,7 proc. apklaustųjų baudžiamojo proceso metu žinojo savo teises; 38,2 proc. žinojo tik kai kurias savo teises; 63,8 proc. nurodė, kad negavo teisinės pagalbos teisėsaugos institucijoje.

Tokius tyrimo rezultatus, manau, įtakoja netinkamas visuomenės teisinis švietimas. Džiugu, kad šiai problemai skiriama vis daugiau dėmesio. Pavyzdžiui, 2007 metais buvo parengta knygelė/lankstinukas „Kai vaikas liudija teisme“, skirta tėvams, globėjams ir visiems suaugusiems, kurie lydi vaikus liudyti teisme. Čia jiems paaiškintos pagrindinės teisinės procedūros, susijusios su vaikų dalyvavimu ikiteisminiame tyrime ir teismo procese, jų teisės bei pareigos. Taip pat pateikiamos rekomendacijos kaip elgtis, kad sumažėtų vaiko patiriamas stresas ir baimė baudžiamojo proceso metu.

Dažnai pareigūnas be paruošiamųjų veiksmų, prieš vaiko apklausą turi stebėti ir pačių tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų elgią. Būna situacijų, kai tėvai piktybiškai stengiasi trukdyti tyrimui, pradeda „mokyti“ vaiką, bara arba reikalauja, kad jis iš viso nekalbėtų tyrimo metu. Tokiu atveju, atsižvelgdamas į vaiko interesus, pareigūnas (ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras savo nutarimu) turi neleisti tokiems tėvams ar atstovams dalyvauti bei atstovauti vaiko interesams ikiteisminio tyrimo metu. Žinoma, tada pareigūnas turi užtikrinti, kad procese dalyvautų kitas atstovas pagal įstatymą, o kai tokios galimybės nėra-laikina, kol bus išspręstas naujo atstovo pagal įstatymą klausimas, paskirti atstovu bet kurį

²⁹ Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas: disertacija. – Vilnius: LTU, 2003, p. 146-147.

kitą, tinkamą asmenį, kuris būtų ne tik bendradarbiaujantis su pareigūnu, bet ir savo elgesiu nedarantis žalos vaikui.

2.3. Apklausos eiga

Tai centrinė, galbūt net svarbesnė nei parengiamoji, nepilnamečio apklausos struktūrinė dalis, apimanti pačios apklausos atlikimo tvarką bei taisykles. Iš esmės, kokia bus jau suplanuotos apklausos eiga, nors privalomų vaiko apklausos atlikimo procedūrą nustatančių gairių ir nėra, priklauso nuo keleto dalykų: kas atliks apklausą, kokie dar asmenys dalyvaus apklausoje, kokia bus pasirinkta apklausos taktika ir pan.

Vadovaujantis BPK nuostatomis, liudytoją (nukentėjusįjį) ikiteisminio tyrimo metu gali apklausti:

- 1) ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras, bendra 183 straipsnyje reglamentuota procedūra, taip pat
- 2) ikiteisminio tyrimo teisėjas, specialia 184 straipsnio 3, 4, 5 dalyse nustatyta tvarka.

Kas turi atlikti apklausą, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia prokuroras. Tačiau atsižvelgiant į įstatymo nuostatą, kad jaunesnis kaip 18 metų liudytojas ar nukentėjusysis ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą, prokurorai turėtų siekti nepilnamečio apklausą atlikti pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Tai turėtų būti daroma ne tik vykdant baudžiamojo proceso nuostatas, bet ir ginant vaiko interesus, nes ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktos nepilnamečio apklausos metu gauti duomenys pagarsinami bylą nagrinėjant teisme, ir nepilnametis į teismo posėdžius kviečiamas tik išimtiniais atvejais. Apie tai plačiau.

Pagal galiojančią BPK 186 straipsnio 1 dalį, jaunesnius kaip aštuoniolikos metų liudytoją ar nukentėjusįjį apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas, kai:

- a) vaiko interesais to prašo jo atstovas, prokuroras ar gynėjas;

Tai reiškia, kad prokuroras į ikiteisminio tyrimo teisėją gali kreiptis ne tik savo iniciatyva, bet ir kai yra minėtų asmenų prašymas. Kuo vaikas jaunesnis, tuo prokuroras labiau turėtų rūpintis organizuoti jo apklausą tokiu būdu, taip išvengiant daugkartinių apklausų, nes 276 straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad teisiamajame posėdyje gali būti balsu perskaityti asmenų, kurie neturi aštuoniolikos metų, parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui.

b) 184 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais, kai prokuroras pas ikiteisminio tyrimo teisėją dėl apklausos kreipiasi manydamas, kad:

- liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu. Prokuroras taip galvoti gali atsižvelgdamas į įvairias aplinkybes, pavyzdžiui³⁰:
  - a) į tikimybę, jog liudytojui ar nukentėjusiajam gali būti grasinama, jis gali būti paperkamas ar kitaip skatinamas, raginamas nevykti į teismą ir neduoti parodymų.
  - b) į tikimybę, kad liudytojas ar nukentėjusysis dėl prastos sveikatos gali nesulaukti teismo proceso;
  - c) į tikimybę, jog liudytojas ar nukentėjusysis dėl išvykimo į užsienį ar kitų svarbių priežasčių negalės atvykti į bylos nagrinėjimą teisme.
- liudytojas nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus. Manyti, kad liudytojas nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parodymus esant tikimybei, jog liudytojas ar nukentėjusysis taip elgtis gali dėl grasinimo, papirkimo ar kitokio suinteresuotų asmenų poveikio. O pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus, bet kuriame proceso etape gali liudytojas ar nukentėjusysis, kuris yra įtariamojo šeimos narys ar artimas giminaitis.
- liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus. Toks manymas gali būti grindžiamas įvairiais motyvais, pavyzdžiui, tikimybe, kad duoti kokybiškesnius parodymus paskatins teisėjui duodama priesaika ar didesnis pasitikėjimas teisėju nei ikiteisminio tyrimo pareigūnu ar prokuroru.

Prieš pradėdamas apklausą, ikiteisminio tyrimo teisėjas turi įsitikinti nepilnamečio asmens tapatybe, išsiaiškinti anketinius jo duomenis bei santykius su įtariamoju. Jei vaikas jau buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro ir jo anketiniai duomenys ikiteisminio tyrimo medžiagoje jau yra, vis tiek pagal esamus duomenis ikiteisminio tyrimo teisėjas turi spręsti apie nepilnamečio liudytojo asmenybę, kad galėtų pasirinkti apklausos taktiką. Tada turi būti išaiškintos BPK 81 ir 83 straipsnyje numatytos liudytojo teisės ir pareigos, atsakomybė už melagingų parodymų davimą bei atlikta priesaikos davimo

---

³⁰ Goda. G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 316.

procedūra, išskyrus asmenis jaunesnius nei šešiolikos metų amžiaus. Visa tai yra pažymima apklausos protokole ir duodama apklausiamajam, jei sugeba, pasirašyti. Žinoma, kai į apklausą yra pakviestas ir vaikų teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, ikiteisminio tyrimo teisėjas ir jam privalo išaiškinti jo teisių bei pareigų turinį. Prokuroro dalyvavimas būtinas.

Apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos vietą ir laiką, kai ji atliekama minėtais 184 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais, prokuroras privalo pranešti įtariamajam ir jo gynėjui. Suimtas įtariamasis pristatomas į apklausos vietą. Taip yra todėl, nes ikiteisminio tyrimo teisėjui duotiems parodymams, balsu perskaitytiems teismo posėdyje, gali būti suteikiamas įrodymų statusas – jais gali būti grindžiamas nuosprendis. Todėl, siekiant užtikrinti tokią liudytojo (nukentėjusiojo) parodymų įrodomąją galią, BPK 184 str. 4 dalyje yra numatyta, kad įtariamasis ir jo gynėjas turi teisę dalyvauti tokioje apklausoje bei užduoti apklausiamam asmeniui klausimus. Priešingu atveju, t.y. nepranešus įtariamajam ir jo gynėjui apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) apklausos vietą ir laiką, vien tik tokiais arba lemiama apimtimi tokios apklausos metu gautais parodymais, kai jie teisiame posėdyje buvo perskaityti apklaustajam nedalyvaujant, negalima grįsti apkaltinamojo nuosprendžio išvadų. Tai patvirtina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau - EŽTT) suformuota praktika dėl teisiame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų naudojimo apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti. Pavyzdžiui, byloje BOCOS – CUESTA prieš Nyderlandų Karalystę³¹ bei P. S prieš Vokietiją³² EŽTT nustatė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalies, taikomos kartu su 6 straipsnio 3 dalies d punktu, pažeidimą, nes bylų nagrinėjimas nebuvo teisingas. Tokie sprendimai priimti dėl to, kad pareiškėjai neturėjo tinkamos ir pakankamos galimybės ginčyti nukentėjusiųjų parodymų, kurie turėjo lemiamą reikšmę priimant apkaltinamuosius nuosprendžius. Ši išvada, nepaisant to, kad baudžiamojoje byloje dėl lytinio pobūdžio nusikalstamų veikų gali būti imamas tam tikrų priemonių siekiant apsaugoti nukentėjusįjį su sąlyga, kad tokios priemonės suderinamos su tinkamu ir veiksmingu gynybos teisių įgyvendinimu, padaryta atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjams nebuvo suteikta galimybė apklausti nukentėjusiųjų nei ikiteisminio tyrimo stadijoje, nei nagrinėjant bylą teisme. Byloje BOCOS – CUESTA prieš Nyderlandų Karalystę EŽTT

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis „Teismų praktika“ Nr. 26. Vilnius, p. 355-362.

³² Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis „Teismų praktika“ Nr. 26. Vilnius, p. 362-366.

konstatavo, kad pareiškėjas neturėjo nei galimybės stebėti vaikų apklausas policijoje, pavyzdžiui, stebint tai iš kito kambario techninėmis priemonėmis, nei galimybės tuo metu ar vėliau vaikams pateikti klausimų. Be to, vaikų parodymai, duodami policijos pareigūnams, nebuvo įrašyti į vaizdajuostę, todėl nei pareiškėjas, nei byla nagrinėję teisėjai negalėjo stebėti vaikų elgesio apklausos metu ir taip susidaryti įspūdį dėl jų patikimumo. Byloje P. S prieš Vokietiją EŽTT nustatė, kad nepaisant pareiškėjo prašymo, nukentėjusioji nebuvo apklausta teisėjo jokioje proceso stadijoje, taip nesuteikiant pareiškėjui galimybės taip pat stebėti jos elgesio apklausos metu ir taip patikrinti jos patikimumą, o nacionalinio teismo motyvai atsisakyti tenkinti šį pareiškėjo prašymą buvo neaiškūs ir spekuliatyvaus pobūdžio, todėl neatrodė svarūs.

Tuo tarpu draudimo, pagrįsti apkaltinamojo nuosprendžio išvadas, nėra tuomet, jei įtariamajam ir jo gynėjui apie ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausos vietą ir laiką buvo pranešta, bet jie be pateisinamos priežasties neatvyko (suimtas nepageidavo būti pristatytas) ir neprašė apklausos atidėti. Pavyzdžiui, EŽTT priimdamas sprendimą byloje S. N prieš Švediją³³ bei sprendimas klausimą dėl priimtumo byloje ACCARDI ir kiti prieš Italiją³⁴, Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies, taikomos kartu su 6 straipsnio 3 dalies d punktu, pažeidimo nenustatė. Toks sprendimas byloje S. N prieš Švediją priimtas nepaisant fakto, kad išvada dėl pareiškėjo kaltumo pagrįsta praktiškai vien tik nukentėjusiojo, kuris nebuvo apklaustas teismo posėdyje, parodymais. Šios nuomonės EŽTT laikėsi dėl to, kad antroji nukentėjusiojo apklausa ikiteisminio tyrimo metu atlikta nors ir nedalyvaujant pareiškėjo advokatui, bet jo prašymu. Be to, pareiškėjo advokatas neprašė apklausos atidėti vėlesniam laikui, kad joje galėtų dalyvauti tiek jis pats, tiek nukentėjusiojo advokatas, ir neprašė padaryti apklausos vaizdo įrašo, kuris leistų jam įsitikinti atliekamos apklausos teisingumu. EŽTT sprendimas argumentuotas tuo, kad pareiškėjui buvo suteikta galimybė ginčyti nukentėjusiojo parodymus bei jo patikimumą baudžiamajame procese, nes pirmosios ir apeliacinės instancijos teismo posėdžiuose buvo peržiūrėtos pirmosios nukentėjusiojo apklausos vaizdo įrašas, antrosios apklausos metu duoti nukentėjusiojo parodymai buvo pirmosios instancijos teismo posėdyje, o apeliacinės instancijos teisme perklaustas jų garso įrašas. Ikiteisminio tyrimo metu sudarytos galimybės stebėti pareiškėjams ir jų advokatams nukentėjusiųjų apklausas per dvipusį veidrodį, pateikti jiems klausimus per ikiteisminio

---

³³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis „Teismų praktika“ Nr. 26. Vilnius, p. 372-375.

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis „Teismų praktika“ Nr. 26. Vilnius, p. 367-371.

tyrimo teisėją, apklausos vaizdo ir garso įrašą, kuri turėjo galimybę stebėti teismai, o pareiškėjai dėl to pateikti savo pastabų teismo posėdžio metu, buvimas lėmė EŽTT sprendimą pripažinti aiškiai nepagrįstais pareiškėjų skundus byloje ACCARDI ir kiti prieš Italiją bei juos atmesti. Taigi, kad šioje byloje nėra Konvencijos pažeidimo lėmė tokie nepilnamečio apklausos bruožai: vaikai apklausti ikiteisminio tyrimo teisėjo surengtame posėdyje, sudarant galimybę pareiškėjams, jų advokatams ir prokurorui stebėti apklausą iš gretimo kambario per dvipusį veidrodį ir pateikti visus gynybai būtinus klausimus; buvo padarytas apklausos vaizdo ir garso įrašas; apklausa atlikta padedant vaikų psichologijos specialistei.

Tokia suformuota EŽTT praktika paskatino padaryti ir tam tikrus BPK 186 straipsnio pakeitimus (įsigalios nuo 2009 m. sausio 1d.), nes BPK 184 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta minėta įtariamojo ir jo gynėjo teisė dalyvauti apklausoje bei pateikti apklausiamam asmeniui klausimus yra speciali ir negali būti suprantama vienareikšmiškai.

Remiantis nauja 186 straipsnio 3 ir 4 dalies redakcija, tais atvejais, kai jaunesniam kaip aštuoniolikos metų liudytojui ar nukentėjusiajam įtariamasis gali daryti poveikį, ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi įtariamajam apklausoje dalyvauti neleidžia. Prokuroras apie tokią ikiteisminio tyrimo teisėjo priimtą nutartį privalo įtariamąjį ar jo gynėją informuoti įteikdamas šios nutarties nuorašą. Nepilnamečio apsaugos interesais patalpoje, kurioje atliekama apklausa, įtariamajam (bei kitiems proceso dalyviams, išskyrus valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą) ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi dalyvauti taip pat gali būti neleistą. Tuomet privalomai turi būti daromas vaizdo ir garso įrašas, o įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams turi būti sudaromos sąlygos stebėti ir girdėti apklausą iš kitos patalpos bei per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti apklausiamam asmeniui klausimus. Jei neįmanoma įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams tokių sąlygų sudaryti, apklausa atliekama jiems nedalyvaujant. Tokios apklausos metu padarytas garso ir vaizdo įrašas tuoj po apklausos parodomas įtariamajam ir kitiems proceso dalyviams, kurie per ikiteisminio tyrimo teisėją turi teisę užduoti apklausiamam asmeniui klausimus.

Pagal dabartinę šio straipsnio redakciją, ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo tik užtikrinti, kad nepilnamečiui liudytojui ar nukentėjusiajam nebūtų daromas neleistinas poveikis. Tuo tarpu apie nepilnamečio interesų apsaugą ar draudimą įtariamajam dalyvauti tokioje apklausoje, nieko nėra pasakyta. Visgi, drąsiai teigti, kad ir naujoji šio straipsnio redakcija labai gera, manau – negalima. Nagrinėjant pakeitimus, kyla tam tikrų neaiškumų, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo teisėjui numatyta pareiga neleisti įtariamajam, kuris

jaunesniam kaip aštuoniolikos metų liudytojui ar nukentėjusiajam gali daryti poveikį, dalyvauti apklausoje, turi būti suprantama kaip tik bet kokio tiesioginio kontakto galimybės su apklausiamu asmeniu eliminavimas, sudarant sąlygas stebėti apklausos procesą, pavyzdžiui, per dvipusį veidrodį, ar absoliutus, bet kokio dalyvavimo tokioje apklausoje, draudimas. Dėl šios priežasties įstatymų leidėjas naujos redakcijos 186 straipsnio 3 dalį turėtų labiau sukonkretinti.

Toliau, atlikus visus prieš apklausą būtinus padaryti veiksmus bei išsprendus įtariamą ir jo gynėjo dalyvavimo apklausoje klausimą, pradedama pati apklausa, kurios metu (kaip ir ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atliekamoje apklausoje) ypatingas dėmesys turi būti skiriamas tinkamo, produktyvaus kontakto su vaiku užmezgimui, nes, jei atėjus vaikui bus pildomas protokolas net nepakeliant akių į vaiką, tai ne labai tikėtina, kad toks vaikas duos išsamius parodymus. Kontakto užmezgimo tikslas - ne tapti geriausiu vaiko draugu, o užmegzti ryšį, kad vaikas pasijustų saugus ir galėtų apklausiančiu asmeniu pasitikėti.

Jei vaikas paprašytas ateiti į apklausos kambarį, išsigąsta, nereikia jo spausti, o duoti geriau šiek tiek laiko apsibrasti su aplinka. Be to, tikslinga būtų prieš apklausą su vaiku sutarti tam tikras taisykles, pavyzdžiui:³⁵

- papasakok tai, kas įvyko;
- jei neprisiminsi ar nežinosi atsakymo į klausimą, ne spėliok, o pasakyk, kad nežinai ar neprisimeni;
- pataisyk mane, jei ką pasakysiu neteisingai;
- jei pakartosiu klausimą, tai nereiškia, kad tavo atsakymas buvo neteisingas. Aš tiesiog stengiuosi tave geriau suprasti;
- pasakyk man, jei nesupranti ar neatsimeni;
- aš nebuvo ten, kai įvyko įvykis ir nežinau, kas atsitiko. Papasakok viską, ką atsimeni, net jei manysi, kad tai nereikšminga.

Pati apklausos taktika, kuria vadovaujantis bus atliekama apklausa, priklauso tiek nuo pačio apklausėjo, tiek ir nuo pasiruošimo apklausai metu nustatytų aplinkybių.

Geriausia apklausos forma - nepilnamečio laisvas pasakojimas, todėl informacijos rinkimas pirmiausiai ir turėtų prasidėti nuo jo, nes tokio pasakojimo metu pateikiama pati patikimiausia informacija, kaip ją suvokia nepilnametis. Pagrindinė užduotis - leisti vaikui pasakoti apie įvykį ir sekti, kad nebūtų nukrypstama nuo temos. Kai vaikas pasakoja,

---

³⁵ Grigutytė N. Vaiko apklausa. Vilnius: 2006, p. 5.

pareigūnas turi būti „aktyvus klausytojas“. Tai reiškia, kad turi būti palaikomas akių kontaktas, neturi būti užsiimama papildoma veikla. Jei nepilnametis tyli ir nepradedą nieko pasakoti ar pasakojimas nutrūko, galima pereiti prie klausimų uždavimo. Tinkamas klausimų formulavimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių vaiko pasakojimo tikslumą. Atsakymo kokybė priklauso nuo to, kaip yra užduodamas klausimas.

Mokslinėje literatūroje paprastai išskiriamos dvi pagrindinės klausimų formos:³⁶

- 1) atviri klausimai, tai tokie klausimai, kurie suteikia apklausiamajam asmeniui pateikti „savo“ atsakymą, juose nėra pateikiamos atsakymų alternatyvos. Paprastai tokie klausimai skatina detaliau papasakoti apie tai, ką vaikas jau yra paminėjęs.
- 2) uždari klausimai - skirti tiksliai informacijai surinkti, nukreipia vaiką į siaurą specifinę įvykio temą, ir paprastai atsakymas būna iš vieno ar kelių žodžių, pvz.: Koks buvo paros laikas?

Atsakymai į atvirą klausimą dažnai būna žymiai informatyvesni nei į uždarą. Žinoma, apklausos metu dažniausiai neįmanoma surinkti visos reikiamos informacijos tik atvirų klausimų pagalba. Tokie klausimai yra būtini siekiant išsiaiškinti neaiškias pasakojimo vietas, patikslinti vaiko terminus ar sužinoti trūkstamą informaciją, kokios vaikas nepateikė laisvo pasakojimo metu.

Patys pavojingiausi klausimai - atsakymą menantys ar įtaigūs klausimai. BPK nurodoma, jog draudžiama užduoti atsakymą menančius klausimus (183 str. ir 275 str.). Tai klausimai, kurie turi atsakymą savyje. Jie priverčia apklausiamąjį kalbėti apie temas ar sritis, apie kurias jis neplanavo ar net negalvojo pasakoti. Atsakymą menantys klausimai sukuria vaizdinį mintyse, kuris nebūtų sukurtas, jeigu klausimas nebūtų užduotas. Tai klausimai, menantys tokią informaciją, kurios dar nepaminėjo vaikas, pvz.: vaikas nieko nėra paminėjęs apie tetą Marytę, o pareigūnas klausia: „o kas atsitiko, kai susitikai su teta Maryte?“. Šiuo atveju yra daroma prielaida, kad vaikas buvo su teta Maryte ir kad kažkas tuo momentu nutiko. Įtaigūs klausimai veda apklausiamąjį prie išvados, kurią jau pateikė apklausėjas, pvz.: „tave netinkamai lietė, ar ne?“. Vaikui belieka ją patvirtinti arba paneigti. Įtaigių klausimų uždavimas apklausos ar daugkartinių apklausų metu gali iškreipti vaiko prisiminimus apie įvykį, sumažina vaikų pasakojimų tikslumą ir vaiko parodymai tampa nepatikimi.

---

³⁶ Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 36-37.

Vaikų parodymų tikslumas sumažėja ne tik tada, kai užduodami įtaigūs klausimai, bet ir tada, kai šie klausimai yra pakartojami tos pačios arba kitų apklausų metu. Šiuo atveju vaikai mano, kad jei pareigūnas užduoda tuos pačius klausimus, tai reiškia, kad jam nepatiko pirmasis atsakymas. Todėl vaikai, atsižvelgiant į situaciją, yra linkę pakeisti savo atsakymus, kadangi nori pateikti apklausėjui tokią informaciją, kokią, jų nuomone, jis tikisi išgirsti.³⁷

Reikia pažymėti, kad teisinėje apklausoje vis didesnis dėmesys yra skiriamas ne tik tinkamų klausimų pateikimui, bet ir teisingam anatominių lėlių, diagramų bei piešinių panaudojimui. Tai yra pagalbiniai metodai, dažnai pasitelkiami šalia kitų apklausos būdų, kada pasirinkta apklausos taktika nėra labai veiksminga. Pavyzdžiui, piešinių pagalba galima tiksliau išsiaiškinti kai kuriuos ar visus vaiko parodymus. Dažnai mažiems vaikams sunku sukaupti dėmesį ilgesnį laiko tarpą, todėl piešimas juos galėtų įtraukti į ramią ir žaismingą veiklą. Be to pastebėta, kad vaikas pateikia daugiau informacijos, kai kartu ir piešia pasakojamus įvykius. Vėliau tokie piešiniai gali būti panaudoti net kaip papildoma faktinė informacija.

Nepilnamečio apklausos metu, kaip viena iš taktinių apklausos priemonių, taip pat gali būti naudojama ir vaizdo bei garso įrašymo aparatūra (BPK 186 straipsnio 2 d.). Privalumai:

- jei pastebima, kad surinkta pakankamai informacijos ir byla greičiausiai pateks į teismą, vaiko apklausos įrašas yra didelė vertybė, nes taip yra patikimiau pateikiami vaiko parodymai. Jie nekinta, nes yra laikomi vaizdo juostoje. Tyrimai rodo, kad laikui bėgant vaikai žymiai greičiau pamiršta įvykius ir daugiau iškraipo faktus, nei suaugusieji;³⁸
- kol vyksta bylos tyrimas, vaikas susiduria su įvairiausiais vidiniais ir išoriniais trukdžiais, kurie įtakoja jų atsiminimą. Dėl vaizdo įrašo nereikia vaiko apklausti daug kartų, o daugartinė apklausa turi neigiamą poveikį, nes vaikas išgyvena ne tik didesnę nerimą, bet ir pradeda pateikinti vis daugiau neteisingos informacijos;³⁹
- vaikas iš pradžių atsimena žymiai daugiau apie įvykį. Tuo metu vaizdo juosta padeda užfiksuoti viską: vaiko pasakojimą, jo kūno judesius. Vėliau, vaikui parodytus įrašą su jo parodymais, tai gali jam padėti tiksliau atsiminti įvykį;

---

³⁷ Grigutyte N., Čėsniene I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006. p. 37.

³⁸ Flin R. The Effect of a Five- Month Delay on Children's and Adults' Eyewitness Memory. British journal of psychology 323, 333 (1992).

³⁹ Poole D.A. & White L.T. Two Years Later: Effects of Question Repetition and Retention Interval on the Eyewitness Testimony of Children and Adults. Developmental psychology. 844, 851 (1993).

- apklausėjas gali daugiau dėmesio kreipti į vaiką, neskubėdamas visko fiksuoti apklausos protokole, nes apklausos pabaigoje gali peržiūrėti atliktą įrašą;
- vaizdo įrašas suteikia visišką skaidrumą apie vykusį vaiko apklausos procesą;
- tiek kaltintojas, tiek advokatas gali greičiau ir geriau ruoštis teismui pagal jau parengtą filmuotą vaiko apklausos medžiagą;
- ir kt.

Be to, apklausos metu padarytas vaizdo įrašas, labiau užtikrintų ir įtariamojo gynybos teises. Pavyzdžiui, EŽTT byloje W.S prieš Lenkiją⁴⁰ nustatė teisės į teisingą procesą pažeidimą. Vienas iš tokio sprendimo priėmimo argumentų buvo tas, kad nukentėjusiosios apklausos metu nebuvo daromas pokalbių su psichologu įrašas. Atsižvelgiant į aplinkybes, tai buvo būtina, nes nukentėjusiosios apklausą atliko tik psichologas, nedalyvaujant nei prokurorui, nei pareiškėjui. Todėl pareiškėjui nebuvo suteikta galimybė nei stebėti nukentėjusiosios elgesio apklausos metu, nei vertinti jos parodymus. Jeigu šioje byloje būtų imtasi priemonių, įgalinančių bylą nagrinėjusį teismą turėti, pavyzdžiui, nukentėjusiosios pokalbių su psichologu įrašus, pareiškėjos gynybos teisės būtų apsaugotos geriau. Nors pagal bylos fabulą, nėra visiškai aišku, ar vien tik įrašas būtų pakankamas užtikrinant Konvencijos 6 straipsnio laikymąsi.

Taigi, remiantis tuo kas išdėstyta, galima pasakyti, kad nepilnamečių apklausos eiga kiekvienu konkrečiu atveju skirsis. Tačiau procesiškai ji visada turi būti nuosekli, atliekama laikantis BPK 183 straipsnyje, o esant tam tikriems pagrindams, ir 184 straipsnio 3, 4, 5 dalyse nustatytos tvarkos, atsižvelgiant į 186 straipsnyje numatytus nepilnamečių apklausos ypatumus.

2.4. Apklausos užbaigimas

Tai procesiškai reikšminga apklausos dalis, kurios pagrindinis tikslas - tinkamas nepilnamečio parodymų įforminimas. Konkrečiai, kada apklausą galima užbaigti, turi nuspręsti pats pareigūnas kartu su apklausoje dalyvaujančiais asmenimis, atsižvelgiant ne tik į tai, kad jau surinkta visa reikalinga informacija apie įvykį, bet ir į pačio vaiko savijautą. Pasitaiko situacijų, kai apklausą tenka užbaigti ir anksčiau nei pavyksta surinkti būtinus duomenis. Jei vaikas yra labai pavargęs, išgyvena stiprų nerimą, kurio nepavyksta sumažinti, apklausą, susitarant dėl kito susitikimo laiko, reikia užbaigti.

⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 19 d. sprendimas byloje Nr. 21508/02, W.S prieš Lenkiją (2007).

Apklauskos pabaigoje, jei nėra kokių nors dar klausimų, kurie turi būti užduoti vaikui, surašomas apklauskos protokolas (naudojant kompiuterį arba ranka). Žinoma, šį procesinį dokumentą pareigūnas ar jam padedantis asmuo gali pradėti rašyti ir apklauskos metu, tačiau apklausiant nepilnametį, iš karto to daryti nepatartina, nes tokia oficiali procedūra gali vaiką išgąsdinti.⁴¹

Vadovaujantis BPK 183 straipsnio 3 dalimi, liudytojo (tiek ir nukentėjusiojo) parodymai užrašomi pirmuoju asmeniu ir kiek galima pažodžiui. Jeigu reikia, pateikiami ir jam užduoti klausimai su atsakymais. Laikantis 179 straipsnyje numatytų bendrų tyrimo veiksmų eigos ir jų rezultatų fiksavimo reikalavimų, apklauskos protokole turi būti nurodyta: jos atlikimo vieta ir laikas (data ir valanda); apklausą atliekantis asmuo ir visi kiti asmenys, kurie dalyvauja tokioje apklausoje; apklausto asmens parodymai; asmenų, dalyvavusių apklausoje, pareiškimai; jeigu apklauskos metu buvo panaudotos techninės priemonės, apklauskos protokole turi būti nurodytos ir jų naudojimo sąlygos bei tvarka.

Kai liudytojo (nukentėjusiojo apklausą atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas, įžanginėje protokolo dalyje papildomai nurodoma: apklausą atlikusio ikiteisminio tyrimo teisėjo vardas, pavardė, apylinkės teismas, kuriame jis dirba; apklausoje dalyvavusio prokuroro vardas, pavardė ir pareigos; įtariamojo ir jo gynėjo (jeigu jie dalyvavo apklausoje) vardai ir pavardės, faktas, kad įtariamajam išaiškintos jo teisės apklausoje, numatytos BPK 184 straipsnio 4 dalyje, t.y. teisė užduoti liudytojui klausimus, susipažinti su apklauskos protokolu ir teikti dėl jo pastabas.⁴²

Visi protokole daromi pakeitimai, pataisymai ir papildymai turi būti aptarti. Taip pat reikia nepamiršti, kad protokolas, bet koku atveju, užbaigus apklausą būtinai turi būti pasirašytas apklausą atlikusio, apklausiamojo bei visų kitų apklausoje dalyvavusių asmenų.

Nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklauskos protokolui taikomos visos tos pačios protokolo surašymo taisyklės, nors tam tikrų ne didelių skirtumų, visgi, yra⁴³:

- 1) įžanginėje protokolo dalyje pateikiami specifiniai anketiniai duomenys: su kuo nepilnametis gyvena, kur dirba tėvai, kokiai vaikų ar jaunimo organizacijai nepilnametis priklauso, kur mokosi ir pan.;

---

⁴¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras I dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 494.

⁴² Ibid., p. 490.

⁴³ Ibid., p. 495.

- 2) nepilnamečio iki 16 metų amžiaus protokole pažymima, kad liudytojui išaiškinta jo pareiga duoti teisingus parodymus (jis neįspėjamas dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingų parodymų davimą);
- 3) nepilnamečio liudytojo ar nukentėjusiojo parodymai turi būti įrašomi į protokolą laikantis nepilnamečio kalbos bei pasakojimo ypatumų;
- 4) mažamečiai liudytojai ar nukentėjusieji apklausos protokolo nepasirašo. Už juos pasirašo tėvai ar kiti jų atstovai arba valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas, arba psichologas. Nors, pavyzdžiui, Latvijos BPK (153 str. 5 d.) numatyta, kad apklaustas nepilnamečis, t.y. nepriklausomai nuo to ar jam 14 metų, ar daugiau, protokolo iš viso nepasirašo.

Tačiau protokolas, manau, nėra pats geriausias parodymų fiksavimo būdas. Jame retai nurodomi apklausos metu pateikiami klausimai, nes to neįpareigoja daryti ir BPK. Be to, fiksuoti visus klausimus, kurių užduodama gana daug, būtų ne racionalu ir beprasmiška, nes tai pailgintų apklausos trukmę, o tai tiek taktiniu, tiek žmogaus teisių apsaugos požiūriu nepageidaujama.

Nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausa gali būti fiksuojama ir kitais būdais, pavyzdžiui, įrašant vaizdą ir garsą, stenografuojant. Šie fiksavimo būdai suteikia galimybę tiksliai, išsamiai ir objektyviai užfiksuoti parodymus, nepakenkiant taktinių uždavinių sprendimui. Nors BPK tiesiogiai neminima tyrimo veiksmų stenografavimo galimybė, ji išplaukia iš BPK 179 str. 1 dalyje įtvirtinto nebaigtinio tyrimo veiksmų fiksavimo būdų sąrašo. Stenografavimas - tai specialaus rašto sistema, leidžianti supaprastintais ženklais ir sutrumpinimais užrašyti sakinę kalbą šimto ir daugiau žodžių per minutę sparta. Iššifruota stenograma apklausos protokolo nepakeičia - remiantis ja protokolas surašomas visada.

Sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms, įdiegti reikalingą programinę įrangą jau nereikia itin didelių lėšų. Tokia kompiuterinė programa garsinį balso signalą iškart paverčia tekstu, kuris baigus žodinę apklausą nedelsiant gali būti įforminamas kaip apklausos protokolas ir pateikiamas apklausiamajam pasirašyti arba panaudojamas protokolui surašyti kaip juodraštis; be to, išsaugomas kontrolinis garso įrašas. Stenografuoti visas nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausas nėra tikslinga, tačiau kai juos apklausia ikiteisminio tyrimo teisėjas - tokios apklausos metu gautais parodymais gali būti grindžiamas nuosprendis, todėl tikslus jų užfiksavimas šiuo atveju itin svarbus.⁴⁴

---

⁴⁴ Marcinkevičius A. Stenografavimas: kliuvinys ar palengvinimas? Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/diskusijos.htm>>.

Garso ir vaizdo įrašai apklausos metu atlieka tokią pat funkciją kaip ir stenografavimas - užtikrina parodymų tikslumą ir išsamumą, tačiau jų pranašumas, palyginti su kitais apklausos eigos ir rezultatų fiksavimo būdais, yra galimybė užfiksuoti „gyvą kalbą su jos individualiais ypatumais bei emociniais atspalviais“⁴⁵, o vaizdo įrašė - dar ir kitas psichofiziologines reakcijas, išduodančias apklausiamojo būseną (drebulį, gestikuliaciją, mimiką). Kadangi apie garso ir vaizdo fiksavimo techniką bei jos privalumus buvo kalbėta ankstesnėje šio darbo dalyje - plačiau ši tema nagrinėjama nebus.

Nepriklausomai nuo parodymų fiksavimo būdo, baigus apklausą ne kuo mažiau svarbu vaikui padėkoti už dalyvavimą ir pastangas. Padėka neturi priklausyti nuo apklausos rezultatų- gali būti, kad su vaiku buvo sudėtinga užmegzti produktyvų kontaktą ir vaikas nesuteikė reikiamos informacijos, tačiau nuoširdi padėka už pastangas gali padėti išlaikyti pasitikėjimo ir draugiško bendravimo atmosferą viso likusio proceso metu. Tai svarbu, nes dažnai vaikas po apklausos jaučia įtampą ir nerimą.

3. Apklausos ypatumai bylos nagrinėjimo teisme metu

Atskiruose BPK straipsniuose nustatyti nepilnamečio nukentėjusiojo (283 str. 3 d.) bei nepilnamečio liudytojo (280 str.) apklausos ypatumai teisme. Čia kaip ir ikiteisminio tyrimo metu galioja įvairios principinės nuostatos, kurių turi būti laikomasi. Nors BPK 186 str. 2 d. numatyta, kad nepilnametis liudytojas ir nukentėjusysis į teisiąmąjį posėdį gali būti kviečiami tik išimtiniais atvejais, tačiau tokių apklausų pasitaiko. Baudžiamasis bylas nagrinėjantys teisėjai paprastai siekia betarpiškai išgirsti nepilnamečio parodymus ir ne visada atsižvelgia į tai, kad vaikas jau buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo bei ne visada įvertina galimas neigiamas pakartotinės apklausos pasekmes vaiko psichikai. Tuomet jie yra apklausiami pagal tas pačias taisykles kaip ir suaugusieji, išskyrus tam tikrus numatytus ypatumus.

Liudytojų apklausą bylą nagrinėjant teisme detaliam reglamentuoja BPK 277-282 straipsniai. Vadovaujantis juose įtvirtinta tvarka, duoti parodymus liudytojas pakviečiamas į teismo posėdžių salę. Po to teismo posėdžio pirmininkui nustačius jo tapatybę bei patikrinus asmens dokumentus arba uždavus klausimus ir sutikrinus atsakymus su ikiteisminio tyrimo metu apklausų protokoluose nurodytais duomenimis, toks asmuo

---

⁴⁵ Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius, 1985.

prisaikdinamas, išskyrus 278 straipsnyje numatytus atvejus, draudžiančius reikalauti duoti priesaiką:

- jaunesnius kaip šešiolikos metų asmenis;
- kaltinamojo artimus giminaičius ir šeimos narius.

Taip pat reikia paminėti, kad prieš liudytojui duodant parodymus, jam turi būti išaiškinta pilietinė priedermė ir pareiga teisingai papasakoti visa, kas jam žinoma byloje, kartu įspėjus tiek dėl atsakomybės už atsisakymą ar vengimą duoti parodymus, tiek dėl atsakomybės už melagingus parodymų davimą. Minėta taisyklė nėra taikoma jaunesnių kaip šešiolikos metų amžiaus liudytojų atžvilgiu, kadangi pagal įstatymus, jie dar nėra tokios atsakomybės subjektai. Toliau, atlikus nurodytus esminę reikšmę apklausai turinčius parengiamuosius veiksmus, asmuo apklausiamas, dar neapklaustiems liudytojams tuo metu nesant posėdžių salėje.

Pagal BPK 280 straipsnio 1 dalį, jaunesnio nei aštuoniolikos metų liudytojo apklausoje, dalyvauja valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnametį atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. Prireikus dalyvauti apklausoje taip pat šaukiami nepilnamečio tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą. Jie kviečiami tuo pačiu tikslu kaip ir psichologai, pavyzdžiui, siekiant pašalinti nervinę įtampą, sumažti vaikui neįprastos teismo aplinkos poveikį, padėti apklausti nepilnametį, o esant reikalui ir suformuluoti proceso dalyvių pateikiamus jam klausimus. Reiškia, kad atstovas pagal įstatymą į atstovaujamojojo apklausą kviečiamas tik tada, kai teismas mano, kad jo dalyvavimas būtinas. Tačiau šiuo atveju kyla klausimas, kaip turėtų būti tais atvejais, kai teismas nemato reikalo tokio atstovo kviesti į nepilnamečio apklausą, o pastarasis nori dalyvauti šiame procesiniame veiksmo. Gaunasi lyg ir konfliktinė situacija, nes pagal BPK 54 straipsnio 1 dalį, toks atstovas turi teisę dalyvauti atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas asmuo, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. Todėl, manau, BPK 280 straipsnio 1 dalis, susijusi su atstovavimu apklausos metu, surašyta nenuosekliai. Be to, formuluote „prireikus dalyvauti apklausoje“, atsižvelgiant į vaiko interesų apsaugą, geriau turėtų būti pakeista taip, kad atstovo pagal įstatymą dalyvavimas nepilnamečio apklausoje taptų privalomas, nepriklausomai nei nuo teismo, nei nuo pačio atstovo pagal įstatymą valios.

Po apklausos, jaunesnis kaip šešiolikos metų liudytojas turi būti pašalinamas iš posėdžių salės (draudimas tokiems nepilnamečiams dalyvauti teismo posėdyje numatytas BPK 9 straipsnyje), jeigu teismas nepripažįsta, kad jam likti salėje būtina. Tokia būtinybė

gali atsirasti tada, kai numatoma papildomai apklausti nepilnametį liudytoją, suvesti jį akistaton ar dėl kitų priežasčių yra reikalingas tolesnis tokio liudytojo buvimas posėdžio salėje.

Be to, galimos tokios situacijos, kai nepilnametis iš viso gali būti nešaukiamas į teisiamąjį posėdį, jei dėl apklausos teisme jam gali būti psichinė trauma ar kitokių sunkių pasekmių. Tokiu atveju teisme bus tik balsu perskaitomi jo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Kalbant apie nukentėjusiojo asmens apklausą, tai jis teisme yra apklausiamas pagal tas pačias liudytojo apklausą reglamentuojančias taisyklės, t.y. laikantis 279-282 straipsniuose nustatytos tvarkos, išskyrus tai, kad remiantis BPK 283 straipsnio 3 dalimi, jaunesnio kaip aštuoniolikos metų nukentėjusiojo apklausoje dar turi dalyvauti ir jo atstovas. Tokio amžiaus nukentėjusysis ir jo atstovas teismo nutartimi gali dalyvauti ne visą bylos nagrinėjimo laiką. Po nukentėjusiojo apklausos jo atstovas, suderinęs su nukentėjusiuoju, gali pareikšti teismui, kad jie nori išvis teisiamajame posėdyje nebedalyvauti arba būti tik atskirose bylos nagrinėjimo teisme dalyse, ar atliekant tam tikrus proceso veiksmus. Jei nukentėjusysis ar jo atstovas tokios teisės nežino, ją privalo išaiškinti teisiamojo posėdžio pirmininkas. Įdomu tai, kad tokia teisė garantuojama tik nukentėjusiajam ir jo atstovui. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Rusijos BPK 280 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad po apklausos ne tik nukentėjusysis, bet ir liudytojas, nesulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus, taip pat teisėtas jo atstovas ar pedagogas dalyvaujantis tokio asmens apklausoje, turi teisę išeiti iš posėdžių salės teisiamojo posėdžio pirmininko leidimu.

Atliekant apklausą teisme taip pat reiktų nepamiršti ir tam tikrų taisyklių, numatytų kituose BPK straipsniuose, pavyzdžiui, jeigu yra pagrindas manyti, kad kaltinamojo dalyvavimas kliudys nukentėjusiajam ar liudytojui duoti teisingus parodymus, teismo nutartimi šis kaltinamasis gali būti laikinai pašalintas iš posėdžio salės (274 str.); jaunesniems kaip aštuoniolikos metų nukentėjusiesiems ir liudytojams klausimai užduodami tik per teisiamojo posėdžio pirmininką, o prireikus - per atstovą (275 str. 5 d.), nes remiantis Europos Teisingumo Teismo praktika⁴⁶, teismas privalo turėti galimybę leisti nepilnamečiams vaikams, kurie, kaip pagrindinėje byloje, tvirtina nukentėję dėl žiauraus elgesio, duoti parodymus pagal taisykles, užtikrinančias šiems vaikams tinkamą apsaugą.

---

⁴⁶ Europos Teisingumo Teismo 2005 birželio 16 d. sprendimas byloje Nr. C-105/03, Maria Pupino prieš Itaiją (2005). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003J0105:LT:HTML>.

Taigi, atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, galima pasakyti, kad įstatymų leidėjas būtų nagrinėjant teisme nepilnamečių teisių apsaugai skiria didesnę dėmesį, nei ikiteisminio tyrimo metu, numatydamas privalomą valstybinės teisių apsaugos institucijos atstovo arba psichologo dalyvavimą teisme bei laikiną kaltinamojo pašalinimą iš posėdžių salės, siekiant išvengti neigiamos įtakos ne tik vaiko emociniai būklei, bet ir apklausos efektyvumui. Tačiau kaip minėta antroje šio darbo dalyje, susiklosčiusi padėtis atliekant apklausas ikiteisminio tyrimo metu įsigaliojus naujajai BPK 186 straipsnio redakcijai (nuo 2009-01-01) turėtų pasikeisti.

Kalbant apie nepilnamečių apsaugą apklausos metu, svarbu paminėti ir tai, Lietuvos teismuose ketinama taip pat steigti vaiko apklausos kambarius, kuriuose ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo teisėjams parodymus duotų ne tik nukentėjusieji, bet ir kraupių įvykių liudytojais tapę vaikai. Kiek ir kuriuose teismuose pirmiausiai bus įsteigti tokie specializuoti apklausos kambariai, dar nėra nuspręsta. Nors, manau, kad problema, užtikrinant nepilnamečio teisėtus interesus teisme, yra ne ta, kad nėra specialių vaiko apklausai pritaikytų kambarių, bet ta, kad teisėjai dažnai, nepriklausomai nuo to, kad vaikas jau buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo metu, piktnaudžiauja teise iškviesti vaiką pakartotinai apklausai teisme. Tam įtakos turi ir tai, kad ikiteisminio tyrimo metu retai kada yra daromas nepilnamečio apklausos vaizdo ar garso įrašas, kuris suteiktų teismui galimybę ne tik stebėti vaiko elgesį apklausos metu, bet ir leistų taip susidaryti įspūdį dėl tokio vaiko duotų parodymų patikimumo.

4. Nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) parodymai ir jų vertinimas

Liudytojo parodymai yra labiausiai paplitę baudžiamosiose bylose įrodymų šaltiniai, kuriais remiantis gali būti išaiškintos visos byloje reikšmingos aplinkybės. Tinkamas baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų apklausos taisyklių laikymasis yra svarbi garantija gauti iš liudytojo ar nukentėjusiojo išsamius ir patikimus parodymus. Tačiau kas liečia nepilnamečių apklausos metu gautus duomenis, kyla nemažai diskusijų.

Visai neseniai dauguma teisininkų laikėsi nuostatos, jog vaikų parodymai yra abejotini, nepatikimi, t.y., kad mažamečiai nesugeba atskirti realaus nuo vaizduotėje sukurto vaizdo, linkę fantazuoti bei parodymus gali duoti tik nuo 7-10 metų. Tuo tarpu kiti - neigia tokią poziciją ir savo poziciją grindžia mokslininkų tyrimų rezultatais, kurie rodo, jog vaikai (net ir

ikimokyklinio amžiaus) gali pateikti gana tikslų ir vertingą pasakojimą apie tai, kas su jais atsitiko. Be to teismų praktikoje dažnai pasitiko atveju, kai nuteistieji asmenys paduodami apeliacinius skundus, ne tik ginčija, kad vaikų parodymai gali būti svarbus kaltinamasis įrodymas, bet ir teigia, kad vaiko suteikta informacija neatitinka tikrovės, yra išgalvota, nepatikima, atsižvelgiant į jauną jo amžių. Bet taip nėra.

Antai, EŽTT savo sprendimuose šiuo klausimu yra ne kartą pasisakęs. Pavyzdžiui, byloje ACCARDI ir kiti prieš Italiją⁴⁷ pareiškėjai skundėsi tuo, kad baudžiamasis procesas buvo neteisingas, nes byloje nebuvo gauta specialių (psichologijos) žinių turinčio asmens nuomonės siekiant nustatyti, ar vaikai galėjo papasakoti tiesą apie tariamai patirtą lytinę prievartą. Jų nuomone, tai buvo būtina atsižvelgiant į nukentėjusiųjų amžių, laiką, praėjusį nuo tiriamų įvykių, ir vaikų šeimos aplinkybes, taip pat dėl skirtumų tarp vaikų bei nagrinėjant bylą teisme apklaustų liudytojų pateiktų įvykių versijų, vaikų apklausos būdo ir lemiamos reikšmės, kurią nacionaliniai teismai teikė jų elgesiui apklausos metu. EŽTT tokį skundą atmetė bei konstatavo:

- nukentėjusiųjų nurodytos faktinės aplinkybės patvirtina, kad vaikai iš tikrųjų patyrė lytinę prievartą;
- tokie maži vaikai vargu ar galėtų išsigalvoti lytinio sąlyčio būdus, žinamus tik suaugusiems;

Taigi, remiantis tuo kas išdėstyta, manau, kad vien tik dėl asmens amžiaus teigti, kad vaiko parodymai nepatikimi, negalima, nes kiekvienos amžiaus grupės vaikai gali skirtis savo sugebėjimais (pvz.: vieni šešiamečiai jau moka rašyti ir skaityti, kiti moka tik skaityti, o tretį nemoka nė vienos iš šių veiklų⁴⁸). Todėl konkrečiu atveju vertinant vaikų parodymų patikimumą reikia atsižvelgti ir į tai, kad jų parodymų skirtumai, patikimumas gali priklausyti ne būtinai dėl amžiaus, bet ir kitų veiksnių (pvz., kas atlieka apklausą) įtakos, juk vaikai liudija įvairiose bylose - nuo stebėtų eismo įvykių iki asmeniškai išgyventų fizinės ar seksualinės prievartos atvejų.

Be to, siekiant padėti baudžiamajame procese išvengti nepilnamečių liudytojų nepatikimų parodymų, Vakarų šalių psichologai sukūrė liudytojų parodymų turinio analizės kriterijus (realybės požymius), iš kurių galima nustatyti parodymų patikimumą.⁴⁹

---

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletenis „Teismų praktika“ Nr. 26. Vilnius, p. 367-371.

⁴⁸ Bruck M., Ceci S.J. The suggestibility of children's memory. Annual Review of Psychology. 1999. Vol.50.

⁴⁹ Čėsniienė I., Diržytė A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. Jurisprudencija, 2005, t. 67 (59), p. 3.

4.1. Veiksniai, turintys įtakos vaikų parodymų tikslumui

Vaikų gebėjimas tiksliai prisiminti ir papasakoti matytus įvykius apskritai yra svarbi teorinė ir praktinė problema. Mokslinėje literatūroje galima atrasti ne vieną bandymą suskirstyti veiksnius, lėmusios jos atsiradimą. Štai R. C Hollinas (1989) išskiria socialinius (nuostatas, prietarus, nusikaltimą tiriančio pareigūno statusą), situacinius (įvykio kompleksškumą, trukmę, nusikaltimo pobūdį), asmeninius (amžių, rasę, lytį, išsilavinimą, asmenybės savybes) ir apklausos (parodymą atpažinti, fotorobotą, nusikaltėlio nuotraukas) veiksnius.⁵⁰ Tuo tarpu, M. Bruck, S.J.Ceci, L.Melnyk (1997) išskiria veiksnius pagal kelis kriterijus⁵¹, numatydamas vidinius bei išorinius veiksnius. Kadangi jie aktualūs ir šiomis dienomis, apie juos plačiau.

4.1.1. Vidiniai veiksniai

Tai esminiai, su apklausiamu asmeniu susiję veiksniai, kurių įtaka nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymų tikslumui, priklausomai nuo baudžiamosios bylos pobūdžio, skiriasi. Konkrečiai:

a) atmintis

Kaip jau minėta, siekiant atskleisti nusikalstamą veiką, liudytojo ir nukentėjusiojo pateikiama informacija yra labai svarbi įrodomoji priemonė. Kiek ta informacija bus patikima, dažnai priklauso nuo pačio apklausiamo asmens gebėjimo tiksliai prisiminti ir papasakoti su nusikalstama veika susijusias detales, nes, pasak psichologų⁵², net paprasčiausiam atminties veiksmui būdingi trys procesai: įsiminimas, saugojimas, prisiminimas. Todėl, apklausos metu gaunami parodymai ne visada gali būti tikslūs. Tai lemia keletas priežasčių:⁵³

- 1) tuo metu, kai daroma nusikalstama veika, žmogus paprastai nežino, kokia informacija bus svarbi vėliau. Paprastai jis atkreipia dėmesį į tai, kas jam yra

⁵⁰ Česnienė I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), p. 108.

⁵¹ Bruck M., Ceci S.J., Melnyk L. External and internal sources of variation in the creation of false reports in children. Learning and Individual Differences. 1997. Vol.9.

⁵² Kai kurie žmogaus psichologijos aspektai. Priega per internetą: www.vsv.lt/mokyimas/Ergonomika/1376.html

⁵³ Česnienė I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), p. 108-109.

svarbu ir nuo to priklauso, ką jis prisimins po įvykio. Vaikams ir suaugusiems įvairūs dalykai gali būti skirtingai svarbūs, nes vaikai turi kitokią požiūrį į realybę. Be to, vaikai (ypač ikimokyklinio amžiaus) atkreipia dėmesį į bendrus, tipiškus įvykių aspektus.

- 2) informacijos išiminimas iš dalies priklauso nuo asmens ankstesnių žinių ir įgytos patirties, kuri turi įtakos įvykio suvokimui. Žinios ir patirtis, kaip ir atminties galimybės, didėja didėjant amžiui, todėl paauglio arba suaugusiojo gebėjimas liudyti yra geresnis nei mažamečio vaiko. Tačiau nors vaikai ir pateikia trumpesnius pasakojimus apie praeities įvykius nei paaugliai ar suaugusieji, jų pasakojimai gali būti gana tikslūs. Nustatyta, kad jau trejų metų vaikai gali gerai prisiminti jiems asmeniškai svarbių įvykių epizodus, kurie įvyko prieš vienerius ar dvejus metus.
- 3) vaikų pasakojimų tikslumas apie praeities įvykius labai priklauso nuo užduodamų klausimų pobūdžio ir pateikiamų užuominų. Tyrimais nustatyta, kad laisvų pasakojimų tikslumas nesiskiria nuo to, ar pasakoja vaikas, ar suaugęs žmogus, tačiau jis statistiškai reikšmingai skiriasi tuomet, kai buvo užduodami klaidinga atsakymą menantys klausimai. Be to, tiriant nusikalstamas veikas vaikas būna apklausiamas keletą kartų, o tai dažnai lemia skirtingus jo pasakojimus apie įvykį. Liudijant teisme tokie neatitikimai gali turėti neigiamos įtakos vertinant vaikų parodymų patikimumą.

b) kalbiniai sugebėjimai

Nors dauguma vaikų ištaria pirmuosius savo žodžius prasidėjus antriesiems gyvenimo metams, o šešerių metų vaiko žodynas jau susideda iš kelių tūkstančių žodžių, tačiau to neužtenka norint gauti iš vaiko tikslius parodymus.⁵⁴ Kai kurie pareigūnai įsitikinę, kad vaikų pasakojimai turi prilygti suaugusiųjų pasakojimams. Iš tiesų, nors dauguma penkerių metų vaikų ištaria garsus panašiai kaip suaugusieji, tačiau jų kalbiniai gebėjimai dar tik vystosi. Kai kurios gramatinės žinios yra įgyjamos tik apie dešimtuosius gyvenimo metus. Vaikų pasakojimams trūksta aprašomųjų detalių, jų pasakojimai yra nerišlūs. Be to, vaikai

---

⁵⁴ Lamb M.E., Sternberg K.J., Hershkowitz I., Esplin P.W. Forensic interviews of children// A. Memon, R. Bull (Eds.). Handbook of the psychology of interviewing.- John Wiley & Sons, 2000.

kartais vartoja tokius žodžius, kurių nesupranta arba supranta blogai.⁵⁵ Ikimokyklinio amžiaus vaikai dėl nepakankamo žodyno pasakodami dažnai naudojami gestais bei mimika. Tokio amžiaus vaikams gali būti lengviau parodyti, nei pasakyti žodžiais (pvz.: parodyti kūno vietas, kurios buvo liečiamos, nei jas įvardinti žodžiais).

Kita priežastis, kodėl suaugusieji gali nesuprasti vaiko, yra tam tikri vaikų pasakojimai. Pavyzdžiui, vaiko pasakymas: „jis mane visą laiką mušė“ nebūtinai gali reikšti tai, jog kaltinamas asmuo jį dažnai mušė. Kai kuriems vaikams užtenka vieno įvykio, kad pasakytų „visada“.⁵⁶

c) vaizduotė

Vaizduotė, tai gebėjimas iš gausybės atsiminimų sužadinti sąmonėje tam tikras sudedamąsias dalis ir sukurti iš jų naujus psichologinius darinius. Jos šaltinis- objektyvi tikrovė, pakeista žmogaus fantazijos, ir jo sąmonėje įgijusi naujų formų.⁵⁷ Dėl šio polinkio fantazuoti, dažnai manoma, kad ypač vaikui, kurio fantazija labai laki, sunku atskirti realybę nuo mintyse sukurtų vaizdų. Tai lemia ne tik jų nepakankamas gebėjimas atskirti įvykius nuo įteigtų, jei šie dar yra labai panašūs tam tikroms detalėmis, bet ir tai, kad atskirti šiuos dalykus jiems sekasi blogiau nei suaugusiems, nes pastarieji turi didesnę realybės vertinimo patirtį. Todėl neretai pareigūnui gali būti sunku nustatyti, iš kur vaikas gavo informaciją - ar jis pats matė, ar kas nors jam apie tai sakė, ar pats sugalvojo.

d) stresas

Teisinės apklausos yra išskirtinis ir didelį nerimą keliantis įvykis vaiko gyvenime. Patiriamas stresas apklausos metu gali sumažinti vaiko pasakojimo patikimumą ir didinti jo įtaigumą, kai vaikas gali teigiamai atsakyti į klausimą ne todėl, kad taip iš tiesų vyko, bet norėdamas išvengti kitų klausimų ir kuo greičiau baigti apklausą. Vaiko patiriamas stresas taip pat susijęs su apklausų skaičiumi. Pavyzdžiui, pirmoji apklausa vaikui gali kelti didelį nerimą. Vaikas, kuris jau buvo apklausiamas keletą kartų, palyginti su vaiku, kuris dar nėra dalyvavęs apklausoje, atėjęs į pareigūno kabinetą, gali jausti mažesnę nerimą. Kitos

⁵⁵ Grigutytė N., Česnienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 10.

⁵⁶ Česnienė I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), p. 109.

⁵⁷ Preiga per internetą: < <http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizduot%C4%97.htm> >.

apklausos bus mažiau stresinės tik tuo atveju, jei per pirmas apklausas buvo sumažintas vaiko nerimas ir užmegztas geras kontaktas su pareigūnu. Priešingu atveju vaikas tik dar labiau bijos ateiti į apklausą ir bendrauti.⁵⁸

Manoma, kad stresas daro ne vienodą įtaką skirtingiems atminties procesams - įsiminimui (patiriamas stresas įvykio metu), saugojimui ir atkūrimui (stresas apklausos metu). Yra nuomonių, jog įsiminimo metu ne didelis stresas gali padėti geriau įsiminti informaciją, tuo tarpu stresas, patiriamas apklausos metu, gali trukdyti atsiminti įvykio detales. Apklausą vykdomas pareigūnas privalo žinoti, kad apklausos metu vaikas gali išgyventi stresą, jausti stiprų nerimą dėl įvairiausių dalykų. Šis pavojus didžiausias kontakto užmezgimo metu, prašant vaiką papasakoti apie nusikalstamą veiką, kai vaikui kelis kartus pakartojami tie patys klausimai, ilgai tikslinamos tos pačios detalės. Todėl, siekiant sėkmingos vaiko apklausos, tikslų parodymų, būtina ne tik mokėti užduoti tinkamus klausimus, bet ir mokėti įveikti vaiko nerimą.⁵⁹

e) melagingų parodymų motyvai

Daug dėmesio vertinant vaikų parodymų tikslumą yra skiriama motyvams, skatinantiems juos sąmoningai iškreipti tiesą. Anksčiau buvo manoma, kad maži vaikai nemoka meluoti, nes šiam veiksmui atlikti jiems trūksta gebėjimų. Tačiau reikia pasakyti, kad ankstesni autoriai netinkamai įvertino ikimokyklinio amžiaus vaikų sugebėjimus meluoti. Pastarųjų dešimtmečių studijų rezultatai rodo, kad jau ikimokyklinio amžiaus vaikai gali sąmoningai meluoti (pvz.; dauguma keturmečių jau turi tam tikrą supratimą apie tai, kas yra melas ir kas tiesa).⁶⁰

Išnagrinėjus psichologinėje literatūroje pateikiamus duomenis galima išskirti tokius pagrindinius vaikų melą skatinančius motyvus:⁶¹

- bausmės vengimas;
- žaidimo kontekstas;
- pažado laikymasis (siekiama apsaugoti mylimą žmogų);

---

⁵⁸ Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 12.

⁵⁹ Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 12.

⁶⁰ Čėsniėnė I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), p. 109.

⁶¹ Cesi S. J., Bruck M. Suggestibility of the child witness: a historical review and synthesis Psychological Bulletin. 1993. Vol. 113.

- asmeninių tikslų siekimas (pvz., atlygio ir pan.).

Tačiau šie motyvai yra ne vienodai stiprūs. Šiuo požiūriu ypač išsiskiria pažado laikymasis. Vaikai gali nepapasakoti svarbios informacijos apie suaugusiojo nusižengimus arba netinkamus veiksmus, jeigu šis apie tai jo prašė.⁶² Dažniausiai taip atsitinka todėl, kad vaikas nenori, jog suaugęs turėtų kokių nors problemų ir dėl to saugo paslaptį.

f) įtaigumas

Neretai vaikų parodymais abejojama tik todėl, kad jie yra pernelyg jautrūs klaidinančiam aplinkinių poveikiui arba įtaigai. Sąvoka „įtaigumas“ dažnai yra vartojama aiškinant įvairius reiškinius: pradedant pasidavimu hipnozei ir baigiant paprasčiausiu patiklumu. Tačiau nusikalstamų veikų tyrimo kontekste ši sąvoka paprastai vartojama apibūdinant žmogaus polinkį priimti klaidingą informaciją. Yra išskiriami du pagrindiniai įtaigumo tipai:⁶³

- Klaidingos informacijos atkūrimas po tam tikro laiko tarpo. Šiuo atveju klaidinga informacija pateikiama po įvykio, tačiau prieš žmogaus apklausą. Apklausiamo asmens įtaigumo laipsnis priklausys nuo to, kiek klaidingos informacijos jis įterps į savo pasakojimą;
- Tiesioginis klaidingos informacijos priėmimas. Kalbant apie šį įtaigumo tipą, dažnai vartojamas pavadinimas „apklausos įtaigumas“, kadangi įtaiga vyksta apklausos metu pareigūnui uždavus klausimus, kurie mena klaidingą atsakymą. Tai yra, žmogus pirmą kartą gauna klaidingą informaciją per apklausą ir jis turi ją patvirtinti arba atmesti.

Manoma, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai yra įtaigesni nei vyresni. Tačiau teigti, kad taip yra visada - negalima, nes kai kurie vaikų prisiminimai gali būti ypač tiklūs, stiprūs bei atsparūs įtaigai. Įtaigos poveikis vaikų parodymų tikslumui labiausiai tikėtinas, jei: laiko tarpas tarp apklausos ir buvusios nusikalstamos veikos yra didelis; įteigiama informacija vaikui atrodo tikėtina, galėjusi realiai įvykti; vaiko apklausos procedūra buvo atliekama netinkamai.⁶⁴

---

⁶² Greuel L. Wirklichkeit, Erinnerung, Aussage.- Weinheim: Beltz, 2001.

⁶³ Grigutytė N., Čėsniienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 13.

⁶⁴ Ibid., p. 14.

4.1.2. Išoriniai veiksniai

Ne tikslūs parodymai dažnai atsiranda ne tik dėl vidinių, bet ir dėl išorinių veiksnių poveikio. Tai yra:

a) apklausėjo šališkumas

Šališkas apklausėjas laikosi nuostatos, kad tam tikras įvykis, apie kurį jis klausinėja, iš tikrųjų įvyko. Atitinkamai apklausėjas kuria interviu taip, kad apklausiamasis maksimaliai atskleistų tokius faktus, kurie atitinka jo lūkesčius. Be to, toks apklausėjas siekia gauti ne tik jo poziciją patvirtinančius duomenis, bet ir nori išvengti prieštaraujančių faktų. Pavyzdžiui, gali neabejoti vaiko pranešimo autentiškumu, jei jis dera su jo iškeltomis prielaidomis. Tačiau jeigu vaiko pasakojimas ne nuoseklus, jame daug prieštarų faktų, jie greičiausiai bus ignoruojami arba interpretuojami taip, kaip apklausėjui yra palankiau.⁶⁵

Pareigūno šališkumas gali pasireikšti įvairiais būdais:⁶⁶

Pirma, toks pareigūnas dažniausiai užduoda labai konkrečius klausimus, specifinius, o ne atvirus.

Antra, pareigūnas apklausėjas dažnai pakartoja specifinius klausimus.

Trečia, šališkas pareigūnas paprastai sukuria tam tikrą emocinę apklausos atmosferą naudodamasis subtiliomis žodinėmis ar ne žodinėmis išraiškos priemonėmis, kurioms vaikai ypač jautrūs. Jeigu pareigūnas apklausos metu yra draugiškas, liudytojais rečiau keičia savo parodymus, palyginti su tais, kuriuos apklausia griežtas ir atsirbojęs pareigūnas.

Ketvirta, šališkas pareigūnas dažniau taikys įtaigias priemones. Prie įtaigių apklausos priemonių galima būtų priskirti anatomiškai tiksliai lėles, jeigu jos taikomos netinkamu būdu, skatinimus vaiką įsivaizduoti tam tikras situacijas, klausiant „kas būtų, jeigu būtų...“ Pavyzdžiui, „tarkim tu ateini į kambarį, kur įvyko nusikaltimas...“, Įsivaizduok, kad tu dabar esi tas nusikaltėlis. Ką tu būtum galėjęs matyti būdamas jo vietoje?“. Pastarasis pavyzdys iliustruoja vieną iš pažintinės apklausos, populiarios užsienio šalyse, etapų, tačiau jis skirtas suaugusiems liudytojams ar nukentėjusiesiems ir visiškai netinka apklausiant nepilnamečius, nes skatina juos fantazuoti.

⁶⁵ Česnienė I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), p. 110.

⁶⁶ Grigutytė N., Česnienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 16.

b) apklausėjo statusas

Nustatyta, kad pašnekovo užimamas statusas arba autoritetas gali turėti įtakos tam, kaip bus suvokiama pateikiama informacija.⁶⁷ Ypač tai svarbu bendraujant su vaikais. Kadangi vaikai dažnai priima suaugusiuosius kaip autoritetingus asmenis, jų kompetencija jie paprastai pasitiki labiau nei savo prisiminimais. Dėl to vaikams didesnę įtaką gali turėti suaugusiojo, o ne kito vaiko pateikta informacija. Be to, ikimokyklinio amžiaus vaikai dažnai remiasi nuostata, kad klausimus užduodantis asmuo šiaip ar taip žino, kas atsitiko. Ir kuo labiau vaikai abejoja savo prisiminimais, tuo labiau jie linkę perimti klausinėjančio asmens požiūrį.⁶⁸

Šiuos teiginius galima pagrįsti tuo, kad vaikai suvokia suaugusiuosius kaip gerus pokalbių partnerius, sakančius tiesą ir neapgandinėjančius.⁶⁹ Todėl vaikai neretai norėdami padėti suaugusiajam pateikia tokią informaciją, kurios, jų nuomone, suaugusiam žmogui reikia.

c) klausimų formulavimas

Tinkamas klausimų formulavimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių vaiko pasakojimo tikslumą. Vaiko pasakojimas priklauso nuo to, kaip pareigūnas formuoja klausimus bei ar klausimai kartojami tos pačios ar vėlesnių apklausų metu. Draudžiami įtaigūs ir atsakymą menantys klausimai. Bet kokiu atveju, klausimai turi būti formuluojami taip, kad vaikas juos suprastų ir lengvai į juos galėtų atsakyti. Priešingai, sudėtingos klausimų konstrukcijos, neaiškių žodžių vartojimas, gali įtakoti gaunamų atsakymų nepatikimumą.

d) aplinkos įtaka

---

⁶⁷ Tobey A.E., Goodman G.S. Children's eyewitness memory: Effects of participation and forensic context. *Child Abuse and Neglect*. 1992. Vol. 16.

⁶⁸ Česnienė I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. *Jurisprudencija*, 2003, t. 41(33), p. 110.

⁶⁹ Cesi S. J., Bruck M. Suggestibility of the child witness: a historical review and synthesis *Psychological Bulletin*. 1993. Vol. 113.

Vaikų parodymų tikslumas priklauso ne tik nuo paties vaiko, apklausiančio pareigūno, bet, kaip jau buvo minėta pirmiau, ir nuo aplinkos, kurioje vyksta apklausa. Pati vieta, kurioje apklausiamas vaikas, ne svarbu ar tai būtų pareigūno kabinetas, ar teismo salė, vaikui gali kelti neigiamus jausmus ir mažinti jo parodymų tikslumą. Pagrindinis reikalavimas, apklausiant nepilnamečius yra saugumo užtikrinimas.⁷⁰ Nereiktų nepilnamečių apklausti mokyklose, nes tuo metu jie gali nerimauti dėl to, ką apie juos pagalvos draugai. Jauki aplinka, kurioje nepilnametis gerai ir saugiai jaučiasi, padeda užmegzti geresnį kontaktą ir gauti tikslesnius parodymus.

Taip pat prie ne tiesioginių veiksnių, į kuriuos vertinant liudytojų parodymus turi būti atsižvelgiama, manau, galima priskirti ir objektyvias aplinkybes – kokiomis sąlygomis tam tikrą įvykį liudytojas stebėjo ar kitaip suvokė. Savaime suprantama, kad tikimybė tinkamai matyti yra mažesnė, jei įvykis vyko naktį, per rūką ir pan., taip pat jei įvykis buvo stebimas iš tolo, stebima buvo labai trumpai ir kt.⁷¹ Pavyzdžiui, yra atlikta nemažai tyrimų siekiant nustatyti kaip žmogaus regos tikslumas priklauso nuo apšvietimo sąlygų. Įrodyta, kad jeigu dviejų daiktų apšvietimas skirtingas, tai akis adaptuojasi prie gerai apšviesto ir todėl mažiau apšviestas daiktas matosi blogiau. Dėl to mažiau apšviesto daikto detalės gali būti nematomos. Pavyzdžiui, dienos metu iš gatvės nematome kambario vidaus. Tai reiškia, kad jeigu liudytojas teigia, jog iš gatvės matė tai, kad vyko kambario viduje, yra pagrindas suabejoti jo parodymais.⁷²

---

⁷⁰ Grigutytė N., Čėsniienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006, p. 17.

⁷¹ Goda. G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 199.

⁷² Ibid., p. 152.

Išvados ir pasiūlymai

1. Apklausa, vykdoma neatsižvelgiant į apklausiamojo amžiaus ypatumus, yra bergždžias, kartu ir pavojingas laiko eikvojimas, atimantis ne tik galimybę gauti teisingą informaciją, bet ir galintis sukelti ilgalaikes psichines apklausiamojo traumas.
2. Nepilnamečio apklausa ikiteisminio tyrimo metu kiekvienu konkrečiu atveju skiriasi, nes privalomų vaiko apklausos procedūrą nustatančių gairių nėra, todėl tikslinga būtų parengti Generalinio prokuroro rekomendacijas dėl nepilnamečių apklausos baudžiamajame procese mechanizmo, kuri sudarytų tokios struktūrinės dalys kaip pasiruošimas apklausai, apklausos eiga ir apklausos užbaigimas.
3. Nepaisant to, kad nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo interesus baudžiamojo proceso metu atstovauja bei gina jo atstovas pagal įstatymą, teise - dalyvauti atstovaujamo asmens apklausoje, jis naudojasi retai, dėl ko nukenčia vaiko teisėti interesai. Todėl BPK reikia nustatyti reikalavimą, kad nepilnamečio apklausos metu jo dalyvavimas yra privalomas.
4. Nepilnametis liudytojas ir nukentėjusysis baudžiamojo proceso metu paprastai turi būti apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Todėl, kuo vaikas jaunesnis, tuo labiau prokuroras turi stengtis organizuoti jo apklausą pas ikiteisminio tyrimo teisėją, nes priešingai nei ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atliekamos apklausos atveju, ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai gali būti perskaitomi balsu teisme, nekviečiant vaiko į posėdžių salę.
5. Siekiant užtikrinti nepilnamečio interesų apsaugą, ne tik tada, kai yra pagrįstas pagrindas manyti, kad jam gali būti daromas neleistinas poveikis, bet ir kitais atvejais, pavyzdžiui, atsižvelgiant į vaiko asmenybę, bylos sudėtingumą, apklausas atlikti specialiai vaiko apklausai įrengtame kambaryje, sudarant įtariamajam ir jo gynėjui sąlygas apklausos procesą stebėti taip, kad būtų eliminuota bet kokia tiesioginio kontakto galimybė su apklausiamu nepilnamečiu (pvz., naudojant dvipusį veidrodį).
6. Remiantis užsienio valstybių patirtimi, BPK numatyti, kad apklausiant jaunesnį kaip keturiolikos metų liudytoją ar nukentėjusįjį, į apklausą visais turi būti šaukiamas psichologas arba vaikų teisių apsaugos institucijos atstovas.
7. Ikiteisminio tyrimo metu atliktos apklausos pabaigoje yra surašomas apklausos protokolas, kuriame dažnai nepilnamečio pasakojimas fiksuojamas apibendrintai, nenurodant nei vaikui užduodamų klausimų, nei į juos pateikiamų atsakymų. Todėl

- siekiant ne tik išvengti parodymų fiksavimo problemos, bet ir geriau apsaugoti nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo interesus, BPK įtvirtinti nuostatą, kad tokių asmenų apklausos metu, ne „gali būti“, o „privalo būti“ daromas vaizdo ir (ar) garso įrašas.
8. Bylos nagrinėjimo teisme metu teisėjai paprastai siekia betarpiškai išgirsti nepilnamečio parodymus ir ne visada atsižvelgia į tai, kad vaikas jau buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo bei ne visada įvertina galimas neigiamas pakartotinės apklausos pasekmes vaiko psichikai. Todėl BPK reikėtų numatyti, kad vaikas apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo, nėra kviečiamas į teismo posėdį pakartotinei apklausai, nes gali būti peržiūrimas jo apklausos vaizdo įrašas.
  9. Neretai specialistai yra įsitikinę, kad vaikai linkę meluoti ir negali pateikti patikimos informacijos apie tai, kas jiems atsitiko. Tačiau yra nustatyta, kad jau trejų metų vaikai gali pateikti tikslią informaciją apie įvykį. Problema yra ne ta, kad vaikai negali pasakyti patikimos informacijos, o ta, kad suaugusieji nežino, kaip paskatinti vaikus pateikti tą informaciją, kurie jie gali suteikti, nežino net elementariausių veiksmų galinčių daryti įtakos vaikų parodymų tikslumui bei patikimumui.

Literatūra

Teisės norminiai aktai:

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija//Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas// Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341 (aktuali redakcija 2007-07-21, Nr. 81-3312).
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 41⁽¹⁾, 77⁽²⁾, 80⁽¹⁾, 374⁽¹⁾, 374⁽²⁾, 412⁽¹⁾ straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas//Valstybės žinios.2007, Nr. 81-3312.
5. Lietuvos Respublikos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas// Valstybės žinios, 2005, Nr. 18-572.
6. JT Ekonominės ir Socialinės tarybos 2005 m. liepos 22 d. rezoliucija Nr. E/CN.15/2005/14 „Vaikų kaip nusikalstamų veikų aukų ir liudytojų apsaugos baudžiamajame procese gairės“.
7. Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005-2007 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 5 nutarimu (Valstybės žinios, Nr. 491 58-2021).
8. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro 2004-02-12 Nr. N-7 nurodymas „Dėl Generalinio prokuroro 2002-10-16 nurodymo Nr. 143 “Dėl prokurorų veiklos užtikrinant vaikų teisių apsaugą, nuo smurto nukentėjusių vaiko teisių ir teisėtų interesų gynimą“ dalinio pakeitimo.

Specialioji literatūra:

1. Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 30.
2. Goda. G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamoji proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2005.
3. Justickis V. Bendroji ir teisės psichologija. Vadovėlis. Vilnius, 2004.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamoji proceso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003. T. I-II.
5. Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas: disertacija. – Vilnius: LTU, 2003.
6. Palskys E., Kazlauskas M., Danisevičius P. Kriminalistika. Vilnius, 1985.
7. Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2006.
8. Grigutytė N. Vaiko apklausa. Vilnius: 2006.
9. Kvalifikacijos kėlimo kursų Nepilnamečių kriminalinė justicija paskaitų medžiaga. Vidaus reikalų ministerija, Vilnius: 2001.
10. N. Grigutytė, J. Valiukevičiūtė. Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamoji proceso metu. Jurisprudencija, 2006, t. 24 (33).
11. Čėsniėnė I., Diržytė A. Nepilnamečių liudytojų parodymų baudžiamosiose bylose psichologinis vertinimas. Jurisprudencija, 2005, t. 67 (59).
12. Kilinskas V. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamąjį apklausa. Teisė, 2005, Nr. 57.
13. Lietuvos Aukščiausiojo teismo biuletėnis „Teismų praktika“ Nr. 26. Vilnius.
14. Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S. Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos psichologams. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2004.
15. Bruck M., Ceci S.J. The suggestibility of children's memory. Annual Review of Psychology. 1999. Vol.50.
16. Bruck M., Ceci S.J., Melnyk L. External and internal sources of variation in the creation of false reports in children. Learning and Individual Differences. 1997. Vol.9.

17. Handbook for child protection practice. Ed by Dubowitz H., DePanfilis D.- USA: Sage, 2000.
18. Flin R. The Effect of a Five- Month Delay on Children's and Adults' Eyewitness Memory. *British journal of psychology* 323, 333 (1992).
19. Ceci S. J., Bruck M. Suggestibility of the child witness: a historical review and synthesis *Psychological Bulletin*. 1993. Vol. 113.
20. Greuel L. E. *Wirklichkeit, Erinnerung, Aussage*.- Weinheim: Beltz, 2001.
21. Lamb M.E., Sternberg K.J., Hershkowitz I., Esplin P.W. Forensic interviews of children// A. Memon, R. Bull (Eds.). *Handbook of the psychology of interviewing*.- John Wiley & Sons, 2000.
22. Poole D.A. & White L.T. Two Years Later: Effects of Question Repetition and Retention Interval on the Eyewitness Testimony of Children and Adults. *Developmental psychology*. 844, 851 (1993).
23. Tobey A.E., Goodman G.S. Children's eyewitness memory: Effects of participation and forensic context. *Child Abuse and Neglect*. 1992. Vol. 16.
24. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Москва. 2002.
25. Kwiatkowska-Darul V. *Przesluchanie dziecka*. – Zakamycze. 2001.
26. Любичев С.Г. *Этические основы следственной тактикою*. Москва. 1980.
27. Ažubalytė R., Ancelis P., Burda R. Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: 2005. Prieiga per internetą: <http://www.vrm.lt/index.php?id=612.htm>.
28. Marcinkevičius A. Stenografavimas: kliuvinys ar palengvinimas? Prieiga per internetą: <http://www.infolex.lt/diskusijos.htm>.
29. Kai kurie žmogaus psichologijos aspektai. Prieiga per internetą: <http://www.vsv.lt/mokymas/Ergonomika/1376.html>.
30. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Vaizduot%C4%97.htm>.

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. birželio 19 d. sprendimas byloje Nr. 21508/02, W.S prieš Lenkiją (2007).

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. sausio 20 d. sprendimas byloje Nr. 30598/02, ACCARDI ir kiti prieš Italiją (2005).
3. Teisingumo Teismo 2005 birželio 16 d. sprendimas byloje Nr. C- 105/03, Maria Pupino prieš Italiją (2005). Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003J0105:LT:HTML>.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. sprendimas byloje Nr. 54789/00, BOCOS – CUESTA prieš Nyderlandų Karalystę (2005).
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. liepos 2 d. sprendimas byloje Nr. 34209/96, S.N prieš Švediją (2002).
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. gruodžio 20 d. sprendimas byloje Nr. 33900/96, P.S prieš Vokietiją (2001).

Darbo santrauka

Lietuvoje, kaip ir kitose demokratinėse šalyse, valstybės politika, taip pat ir baudžiamoji, formuojama laikantis žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei gynybos principų. Nepilnamečiai dėl savo ypatingos padėties, t.y. fizinio ir psichologinio nebrandumo, turi teisę būti ypač globojami ir remiami, užtikrinant atitinkamą jų teisinę apsaugą. Reiškia, kad asmuo, nesulaukęs aštuoniolikos metų amžiaus, visuomet turi būti tarp tų, kam pirmiausiai suteikiama apsauga ir parama. Todėl, atsižvelgiant į tai, kad baudžiamajame procese dažnai dalyvauja ne tik nepilnamečiai įtariamieji (kaltinamieji), bet ir nepilnamečiai liudytojai bei nukentėjusieji, teisės normomis jiems taip pat nustatytos tam tikros garantijos ir pareigūnų bendravimo su jais ypatumai apklausos metu.

Visgi, pasakyti, kad dabartinė teisinė sistema užtikrina visišką nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų interesų apsaugą, pasakyti negalima, nes nemaža dalis šiuo metu galiojančių įstatymo nuostatų, skirtų tokių asmenų apklausos ypatumams, praktiškai įgyvendinamos retai. Taip yra todėl, nes nepilnamečiai, nepriklausomai nuo jų amžiaus, dažnai apklausiami pagal tas pačias taisykles kaip ir suaugusieji, ko pasekoje, patirdami papildomą stresą ir nerimą, negali duoti išsamių ir tikslių parodymų. Žinoma, tai tik viena iš daugelio priežasčių, galinčių turėti neigiamą poveikį ne tik nepilnamečio savijautai, bet ir gaunamų parodymų patikimumui. Todėl, siekiant nustatyti visas su nepilnamečių apklausa susijusias problemas, šiame darbe pateikiama išsami nepilnamečių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausos ypatumų analizė, atsižvelgiant į nepilnamečių apklausos taisykles tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek bylą nagrinėjant teisme.

Darbą sudaro įžanga ir keturios dalys. Įvadinė dalis skirta šios temos aktualumo, originalumo analizei, naudotų metodų, šaltinių bei siekiamų tikslų aptarimui. Pirmoje dalyje nagrinėjamas nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo teisinis statusas baudžiamojo proceso metu, garantuojamų teisių bei pareigų turinys. Antroje dalyje kalbama apie nepilnamečių apklausą ikiteisminio tyrimo metu, t.y. pasiruošimo apklausai, jos eigos ir užbaigimo procedūrą, tam tikrais momentais ją lyginant su užsienio valstybėse susiklosčiusia tokių asmenų apklausa ikiteisminio tyrimo metu. Trečioji dalis skirta aptarti nepilnamečių apklausos ypatumus bylą nagrinėjant teisme. Tuo tarpu ketvirtoje dalyje analizuojami veiksniai turintys įtakos nepilnamečių parodymų tikslumui ir patikimumui.

Interrogation of Minors' Witnesses and Victims

SUMMARY

In Lithuania, the same like in another democratic republic, politic of the state, also and criminal, is formel according human rights and preservative freedom and defence principles. Minors, because of specific position, it means phisical and psyhological viridity, have right to have special pupillary and support, making sure according their legal protection. It means, that a person, who does not have eighteen years old, always has to be between people, whom first of all provide security and support. Therefore, considering that in criminal process often participate not only minors who are suspected, but also witness and victim minors, according to legal standart some guaranties and pecularity during interterogation process is ensured.

But we can not say, that current legal sistem can provide full security of witnesses and injured minors interest, because enought big part of law rules which valid today is implemented seldom during interterogation of such individuals. It is caused becuse that minors not depending on theirs age often are interterogated according the same rules like adults, and because of that, they experience stress and concern, can not provide full-scale and exact evidences. Ofcourse it is only one of a lot off reasons, which can have negative effect not only on minor how he feels, but also on trustness of got evidences. Wherefore, trying to clarify all problems related to interterogation of minors, in this work is provided particular analysis of interterogation of minors witnesses and victims singularity, paying attention to minors interterogation rules during pretrial investication and also during investigation of the case in the court.

Work consist of introduction and four parts. Introduction part of this topic is for analysis of topicality, originality, used methods, sources and for purpose achievement consideration. In the first part is research of legal status of mior witness and victim during penal process, and content of ensured rights and duties.

The second part is about interrogation of minors during pretrail investigation, it includes preparation, interrogation and end procedure. Third part is to discuss minors interrogation in the court. In the fourth part is analysis of factors which have an influence to precision and reliability of minors testifications. At the end there is some conclusions, which describe minors witnesses interrogation rules, principle attitudes, which must be followed.